

ELS INTENTS DE RECUPERACIÓ DE
LA LLENGUA A MITJAN XVII

I

Tesi de Doctorat d'Anna M. Terront i B
Director Dr. Josep M. Nadal i Farreras

Facultat de Lletres.
Universitat Autònoma de Barcelona.
Febrer 1983

3.2.2.1 els pamflets de propaganda política

Per que fa a la producció de pamflets polítics escrits pels volts de 1640 -alguns d'ells de caràcter oficial- cal remarcar la identitat dels autors, la majoria pertanyents a les altes esferes intel.lectuals del país -advocats com Martí i Viladamor, catedràtics com Gaspar Sala, actors com Carroca...- i la utilització gairebé exclusiva del castellà, utilització que hauríem de lligar amb l'extracció culta dels qui els feren, però sobretot amb l'afany de divulgació més enllà del Principat que es volia per a tals escrits i que només la llengua castellana assegurava. Les paraules de Narcís Peralta sobre les limitacions geogràfiques del català podrien ser atribuïbles a molts d'ells: "harta desdicha para mí por no ser nuestra lengua entendida fuera los límites de este Principado, aviéndose la Castellana estendido tanto, que ya parece querer competir con la Latina" (782). Això deia Peralta el 1620. Vint anys més tard, les justificacions per l'ús del castellà que apareixen en algunes d'aquestes obres porten el mateix missatge.

Així passa amb Catalana Iusticia contra las castellanas armas (782 bis) de Josep Font, sacristà de St. Pere de Ripoll, el qual confessa treure a llum la seva obra, malgrat que coincideixi força amb la Iustificacio en conciencia de aver pres lo Principat de Catalunya las armas.... (783) perquè "viendo, que por lo que tenia -

el papel de epitome, y con lenguaje Catalan, no podian llegar todos, y menos las estrangeras naciones, a te -
ner cognicion de nuestra justicia, me fiscalizè, para
escribirla" (784); igualment, trobem una justificació
en termes semblants de l'ús del castellà als Secretos
publicos. Piedra de toque de las intenciones del enemi-
go.....(785), 3a edició dels Secrets publichs...d'autor
anònim, que apareix amb aquesta explicació: "La inten-
cion de este papel es informar a todòs los Catalanes,
hombres, mugeres, viejos, y niños, de la verdad de los
negocios, para que puedan discernir la verdad de los -
engaños. Y no obstante que la primera, y segunda impres-
sion fue en lengua Catalana; pero por quanto la Caste-
llana es mas conocida de las naciones estrangeras, ha -
parecido conveniente que la tercera fuesse Castellana,-
para que lo restante del mundo sepa la justicia, y ra -
zon que en todos sus procedimientos ha tenido Cataluña.
Advirtiendò que de industria se usa de humilde, y claro
estilo, para que la afectacion, y color retorico no qui-
te el credito, y juntàmente sea de todos universalmente
entendido" (785 bis)

Els Secrets publichs foren traduïts també en francès -
(786) i en portuguès (787).

També la Noticia universal de Cataluña

d'autor anònim encara que atribuïble a Francesc Martí i Viladàmor
(788) conté un difícil pròleg, malgrat que l'autor és confes-

si partidari de la claredat "ya no es tiempo de cerrar los labios, y encoger los ombros, sino de hablar tan claro, que el mas tosco lo perciba, pero no tan desaliñado, que lo desprecie el docto" (789) -on de forma prou afectada es decanta per l'ús del castellà a causa de la seva universalitat: "... para que lo afectado de este supla la sencillez del Catalan idioma, evocando su universal jurisdiccion al mas dessabrido-pecho, dèxo industrioso por remissa la lengua de mi querida nacion, y hurto lícitamente al enemigo la suya (790). Remarquem les qualitats atribuïdes al castellà -universalitat, llengua de l'enemic- i al català -senzillesa llengua pròpia i entranyable.

Però en la majoria d'obres s'ha optat pel castellà sense que consti cap mena d'explicació, tant en els pamflets escrits en defensa de Catalunya i del govern de Lluís XIII de França, com, naturalment, als escrits en contra pels partidaris de Felip IV.

Els pamflets anticastellans en defensa de la política catalana foren escrits majoritàriament entre els anys 1640 i 1641.

Del 1640 daten els dos papers polítics, un del Consell de Cent, l'altre de la Generalitat, en justificació de l'acció dels catalans: el dels Consellers és la Procla

.....
mación Católica a la Magestad piadosa de Felipe el -
Grande Rey de las Españas, y Emperador de las Indias
.....
Nuestro Señor (791) que Massot atribueix a Sala Berart.

En aquesta obra s'exalten les virtuts dels catalans: -
el valor i la lleialtat, i es passa revista dels grans
escriptors que hi ha hagut, entre els quals s'inclou -
"el Rector de Valfogona cuyos poemas... los admirõ por
raros el Fenix de la Castellana Lope de Vega Carpio" -
(792). Si ara s'han revoltat ha estat a causa de "homi
cidios, hurtos, estupros, raptos, incendios, y sacrile
gios cometidos por los soldados en el Principado, des-
de el año 1626 hasta el presente 1640" (793) dels -
quals es publica un informe detallat.

El paper que el mateix any feren els diputats és en -
català -un dels pocs- i es titula Justificacio en con-
ciencia de aver pres lo Principat de Catalunya las ar-
mas, para resistir als soldats, que de present la in-
vadeixen, y als altres que amenassan invadirla (794)
és també una defensa raonada de la revolta dels cata-
lans. L'autor, com succeeix a la Proclamacion Católica,
no consta.

Pels volts del 1640 degué sortir la Noticia universal
de Catalunya "para que en eternos siglos coronen a -
los fidelissimos Catalanes laureles de justicia". (795)

La Noticia, que ja hem esmentat abans (796) és un encès i abarrocat discurs en defensa de l'actuació dels catalans i contra la política del comte-duc, l'únic responsable, com s'explica en l'obra: "no contra el Rey, sino el Valido esta Noticia justamente arguye, y el curso de su inhumanidad alcanza de la mas humilde choça, a la mas soberbia almena, sin que nadie se escape de su malevola influencia" (797).

El 1641 l'agustí Gaspar Sala Berart publicà també en castellà el Epitome de los principios y progressos de las guerras de Cataluña en los años 1640 y 1641 y señalada victoria de Monjuyque (798) dedicat a diputats i consellers, encara que escrit per encàrrec d'aquells. En un pròleg dirigit "A todos" Gaspar Sala fa gala un cop més del seu estil treballat, per més que ell parli del poc temps que hi ha pogut dedicar: "Escribo en poco - cosas grandes; para que se sepan presto; porque con la dilacion no gane la mentira a la verdad la possession de los sucessos(...). No he cortado la pluma para escribir, perdonense los borriones. No he limado el estilo para realçar, perdonense las humildades. Pero siendo calidad de la verdad el desafecto, mas hermosa saldrà si va desnuda" (799).

En aquest mateix any apareix Politica del comte de Olivares, contrapolitica de Cathaluña, y Barcelona. Con-

traverí al Verí que perdía lo Principat (800) de Jo -
seph Çarroca. L'autor, que dedica el llibre al Capí -
tol i canonges d'Urgell, explica els fets d'armes des
del 1er. de gener de 1640 al 18 de maig de 1641. Tot -
i que el llibre està escrit en llengua catalana, és -
curiós l'ús que es fa del castellà quan s'intenta re -
produir la parla dels soldats de Felip IV, i així apa -
reixen consignes com: "passe la palabra que marchen",
"hagan alto", etc.

També al 1641 apareixen dues obres de Martí Viladamor:
Cataluña en Francia, Castilla sin Cataluña y Francia-
contra Castilla (801) i Avisos del castellano fingido,
al insigne Principado de Cataluña (802). Les dues -
obres són exemples de castellà barroc. A la censura -
de la primera, escrita pel dominic de Sta. Caterina -
Vincente Merla, hi ha una valoració del llenguatge em -
prat en aquests termes: "todo vestido con adorno de -
lenguage tan proprio, grave i docto, qual deve ser -
aquel con que se escrivan materias de tanto porte, y
gravedad" (803). Naturalment, a un llenguatge tan -
triat li correspon la llengua castellana. A la segona
obra, Martí i Viladamor fa una exhibició d'alta cul -
tura: "Yo solo al timbre de mi nació, lustres de leal
restauro, q̄ Principe, cuya vida es sueño sin recuerdos
librada en Privado sin revista, a este le empaña en -
novedades, y ellas todo lo trastornā" (804).

Encara del mateix any tenim dues obres més que ja hem esmentat: Catalana Justicia contra las castellanas armas de Iusepe Font (805), i Secrets Publichs, Pedra de toch de les intencions del enemich y llum de la veritat (806) que feren fer els diputats i oïdors per sortir al pas d'uns papers volants que distribuïen els enemics. La 1a i 2a edició d'aquesta obra aparegué en català, però la 3a, com ja hem assenyalat, en castellà per facilitar-ne la divulgació.

Finalment, datada el 1644, sortí la Ingenuidad Catalana (807) de Francisco Vopis, obra que segons consta fou escrita originàriament en llatí, i en resposta "al autor del supuesto, y encubierto Aristarco, que escribió contra la Proclamacion Catholica" (808).

Hi ha algunes altres obres no pròpiament polítiques, però en tot cas lligades a les circumstàncies històriques que vivia el país: tal és el Elògio funebre de Luis XIII el justo Rey Christianissimo de Francia (809) d'Antonio Chanut, que l'escrigué en llatí, però que aparegué a Barcelona traduïda en castellà "para noticia mas universal".

Els pamflets pro filipistes són escrits en castellà, sense excepció (810) Les dates de publicació són, en general posteriors a aquelles en què aparegueren els pamflets-

comentats anteriorment: la seva aparició es produeix com a arma de propaganda quan ja s'ha consolidat la desvinculació del Principat envers Castella i l'annexió a França. Alguns d'aquests escrits hagueren d'imprimir-se fora de Catalunya, per raons òbvies.

Joseph Pellicer (de Salas) y de Tovar publicà al 1642 a Anvers la 1a part de la Idea del Principado de Cataluña (811), obra dedicada a Felip IV en resposta a la Proclamacion Catolica (812) que l'autor considera escandalosa, apòcrifa i superba:

Al 1644 el trinitari Pedro Moliner publicà a Tarragona Lagrimas del Geremias Catalan ilergete pastor: viertalas en los elisios campos Tarragoneses i Troianos (813), obra d'estil culterà que traspua un odi visceral contra els catalans palès a la dedicatòria: "Fulmine la Magestad del Iove Ispano el flamante raio de su poder a las cabeças de la Idra; por mar i tierra a Barcelona, madriguera del alboroto, selva donde se alimenta la terquedad desta fiera..." (814).

L'any 1646, quan el descontent contra el govern dels virreis francesos s'estenia pel Principat, les edicions de pamflets anticatalans s'accentuaren, totes naturalment fetes en terres lleials a Sa Majestat Catòlica. Dues a Saragossa: els Presagios fatales del -

mando francés en Cataluña (815) de Ramon Dalmao de Rocaberti, llibre que inclou una llista de les personalitats catalanes addictes a Felip IV: bisbes (entre els quals Pau Duran), ducs, comtes, marquesos, cavallers...; i el Cristal de la verdad. Espejó de Cataluña (816) de Gabriel Agustín Rius, barceloní, catedràtic de Teologia a la Universitat de Tarragona, que en algun moment al·ludeix a les dificultats que com a català se li presenten a l'hora d'utilitzar la llengua castellana: "el sentimiento del alma ha atropellado balbuciente la materia y sobre mi corta capacidad y no ser natural el idioma ha añadido a los precisos borriones del estilo y language otros muchos indispensables" (817).

La tercera obra pro filipista apareguda al 1646 fou impresa a Nàpols: és la Cataluña desengañada d'Alejandro de Ros (818). Es tracta d'un llibre clarament anticatalà, fet per l'autor del Memorial en defensa de la lengua castellana, para que se predique en ella en Cataluña (819), que aquesta vegada no es val de pseudònim per signar l'obra. L'objectiu que el movia era el de desenganyar Catalunya del govern francès que havia triat i d'instar-la a retornar al si de la Corona espanyola. L'autor, que analitza les causes de la deserció de Catalunya, considera que hi hagué motius d'ofensa en l'assumpte dels allotjaments però aquests foren provocats pel tarannà dels mateixos catalans,

com es dedueix d'aquest fragment: "Aunque tampoco pue .
do negar que no se hiziesen muchas insolencias, mas -
peligrosas en Cataluña que en otra parte por la corte
dad natural de la gente vulgar della que uraños y se-
cos hacen ofensa tal vez del agasajo" (820). La Cata-
luña desengañada és un llibre interessant per les ide
es que sobre la llengua catalana i la llengua caste
llana hi exposa l'autor, idees lingüístiques que deri
ven de la valoració moral que li mereixen els parlants
d'aquestes llengües. Al capítol corresponent (821) les
hem comentades; ara volem concloure amb una imatge -
que l'autor utilitza i que és summament expressiva: -
els catalans són com "un leño precioso que está por -
desbastar" i només els que han passat per Castella po
den comparar-se a "otro que se a aliñado con el peine
del cepillo" (822). El bany de Castella és indispensa
ble per poder gaudir d'una certa qualitat expressiva.
Deu anys després del Memorial, l'autor continuava opi
nant el mateix sobre la pobresa i l'encongiment del -
català i sobre les virtuts regeneradores del castellà.
Només li'n faltaven sis perquè pogués fer gala del seu caste
llà des d'un púlpit solemne de Barcelona: el de la -
catedral, que donava la benvinguda a Joan d'Austria -
(823).

3.2.2.2 Els dietaris, memòries i altres manuscrits

Certes obres manuscrites ofereixen unes característiques semblants a les dels pamflets comentats.

Es tracta de relacions més o menys minucioses dels esdeveniments referits a la guerra dels Segadors; alguns signats, d'altres anònims; alguns explicats amb passió partidista, d'altres aspirant a una objectivitat difícil d'aconseguir en la relació d'uns fets que forçaven a prendre partit.

Els escrits en qüestió, com ja hem dit, no foren impresos -o no els hem trobats impresos- però no per això -tenen l'aspecte de simples dietaris fets per a l'autoconsum. Al contrari, en general semblen escrits destinats a ser publicats. El detall a què arriben en descriure els fets diplomàtics i bèl·lics (824), les opinions abrandades que ostenten alguns (825), els mateixos títols i la voluntat de fer-ne més d'un llibre (826) els fan acostar-se molt als pamflets polítics -que passaren per la impremta.

I potser algun hi va passar. O, en tot cas, l'autor pretenia que hi passés. Ens referim a Misellaneos Historicos y Politicos sobre la Guerra de Cataluña desde el año 1639 d'Alberto de Torme y Liori que hem vist en dos manuscrits (827). El Misellaneos conegué una edició el 1889 (828). Anteriorment, no ho sabem. Però els ma-

nuscrits aspiraven a ser impresos: des de la dedicatòria "A Phelipe quarto el Grande de las Españas...", - fins a la justificació de l'obra -"Siempre la averiguacion de lo cierto en los acontecimientos humanos - fue passo peligrosamente lugubre: especialmente en los de guerras Civiles, donde no lidian las Plumas - con denuedo menor, que las espadas" (829) - i l'estil llimat que conserva al llarg del discurs.

Tormé y Liori, que confessa haver temut la repressió dels anticastellans -".....alguna piedad merece, quien observó estas desdichas tan acosado dellas mismas que mas de dos vezes cierto me ha acontecido quemar turbado los papeles, en que escrivia un motin, sintiendole entrar entonces por mi calle, y no sabiendo si el rayo havia de caer sobre mis casas señaladas para esto con un leon, que me pintaron en la Puerta" (830) - esdevé cronista dels esdeveniments dels anys 40 i dóna la seva opinió sobre algunes actuacions prou controvertides, com la dels clergues en la revolta -"..... era lastimoso y deplorando espectáculo ver marchar en ordenansa contra vanderas del Rey Catholico tantas vezes desplegadas para propugnar la Iglesia, la autoridad de un cabildo y todos los demàs clerigos seculares y regulares, no escusada gravedad de Dominicos, modestia de Jesuitas, mortificacion de Descalços circunspeccion de Augustinos, santidad de Franciscos en cuya temprana prevencion condolido me lastima no tan

to la protervia de algunos fraylecillos mas amotinados en escritos y Pulpitos que los Segadores en las Plas - sas, quanto la tolerancia de sus Prelados y la efica - cia con que reprehendiendo y exagerando siempre los sa - crilegios de la soldada que ausentes no podian conver - tirse jamas publicaron una sola palabra corrigiendo - las de los ohientes que pudieran compungirse" (831)- o sobre la personalitat de Pau Claris, en ocasió de la - seva mort:".....con general sentimiento de todos los - amotinados, que llorando lo Caudillo lo llamaron con repe - tidos epicedios y continuados Panegiricos Padre y res - taurador de la Patria; fallecio sin confessar por haver - le dado apoplegia en la lengua sucesso, que sobrevinien - do a la muerte de un clériguillo llamado Rafel Nogués - que acayecio en la misma ocasion con las propias desven - turadas circunstancias; fue motivo de discursosvarios, calificandose por justo juicio del omnipotente Dios, - por haverse publicado luego, que este fué el Author de aquello supuestos papeles, que finxiendo ser de un con - fidente de Madrid; mandava leher Claris en los Brassos para enderessar sus designios y desesperar la Plebe.." (832).

Els altres manuscrits són de signe contrari o, en tot cas, d'un to més desapassionat.

L'extret de la Convocacion de los pueblos en iuntas - provechosas (834) que fa referència als successos de

Catalunya de Geronimo del Real és escrit en castellà, tot i que las catalanades afloren en moltes ocasions -"quando sucedian estos disbaratos" (835), "como los soldados no dexavan de hazer en los lugares algunas -sobergarias" (836)- i, en algun moment, l'aiguabarreig - de llengües és curiosíssim, com succeeix en el següent fragment sobre la penetració de la pesta al Principat: "A 20 de Abril 1650 en lo ospital de Geronna se començo lo contagio per mort del infermer que se li conegue bonys per aver comprada alguna roba infecta de aqui ana escampant per algunes perçones y casas de la ciutat que como no se tenia experiencia no se atacó de principio en muchos lugares tambien se le conocio este y en particular en Barcelona en todas partes hubo gran mortaldad duro este mal hasta el Dizembre" (837).

Geroni del Real es mostra reservat a atribuir culpes i manifesta que els fets de Catalunya s'esdevingueren per "falta de experiencia" (838).

El dietari Successos de Cathalunya en los Años de 1640 y 1641 (838) de Joan-Francesc Ferrer, conseller a l'època, escrit amb la intenció de "notar lo quem passa ab ma conselleria tan desdixada" (840) i copiat de l'original pel seu gendre que es desmarca de la veritat o la falsedat del que allí s'explica -"tampoch puch dir age succehit de aquexa manera per no recor -

darmen y esser de molt poca edad en dits anys (841) - tot i ser escrit en català reserva el castellà per reproduir la parla dels personatges polítics que s'expressaven en aquesta llengua. Així passa amb els diàlegs entre el rei o el comte-duc i altres persones - com és el cas de l'entrevista d'Olivares i el caputxí. -sens dubte, Bernardí de Manlleu- que havia anat a Madrid en missió de pau: "dientli lo Pare Caputxi, que los Consellers, y esta ciutat de Barcelona y tota Catalunya que eran muÿ leales, y fieles a Su Magt. Deu lo guarde, y que estando Se Magt. con el Assote en la mano para castigarlos, ellos como fieles vassallos se postravan a sus pies, y ly respongue, que estava aguardando por oras, según los avisos tenia del Marques, - que todo lo avia de passar a (fuego) i, a sangre, tornali a replicar dit Pare Caputxi que encara lo exercit no avia vistes les muralles de Barcelona..." (842) L'ús del castellà en aquest cas obeeix al desig de realisme i pot aparèixer per la convicció que els lectors no tindran problemes a comprendre'l.

Les obres de Miquel Prats -Llibre primer de molts sucesos que han sucseyt dins Barcelona y en molts altres llocs de Catalunya. Dignes de memoria. De 1626 a 1642 (843) i Lo llibre segon aont se van continuant los sucesos de Cataluña (1645-1660) (844) i el Dietari de la guerra dels Segadors de Puig (845) que inclou crides, instruccions, ordres, proposicions, etc., són escrits

en català. No sabem qui era Prats. Francesc Puig era un canonge. L'ús del català potser fou un obstacle de cara a la impressió ja que, com hem vist, les obres que s'escrigueren per justificar l'acció dels catalans aspiraven a ser exportades fora del Principat, i, per tant, redactades majoritàriament en castellà.

També podria ser, però, que ni Puig ni Prats escrivissin per donar les seves obres a la impremta i justament per això pogueren fer-ho més lliurement, en la pròpia llengua, per a uns lectors del país.

Hem vist també un manuscrit que porta el títol de Lo cierto y verdadero sucedido en Cataluña: sucesos del año 1640 hasta el año 1693 (846). L'anònim autor pretén aclarir fets sobre els quals han circulat diverses versions. El manuscrit és fet íntegrament en castellà i ostenta un gran eclecticisme en el moment de repartir responsabilitats. La lliçó que se'n desprèn és que tant governants com súbdits tenen la seva part de culpa.

3.2.2.3 les notícies d'actualitat

Una altra mena de literatura que es prodigà fou la de les notícies impreses dels fets diplomàtics, i sobre tot dels èxits bèl·lics, atribuïbles a Felip IV o a Lluís XIII.

En realitat, abans que el conflicte esclatés obertament ja se seguia una pràctica de publicar certs documents considerats d'interès pel ressò que havien tingut o pel que hom volia que tinguessin els fets als quals al·ludien. Així passà, per exemple, amb l'afer de la cobertura de l'any 1632 que provocà, a més de molt soroll (847) la impressió de papers on s'explicaven les raons dels consellers sobre la prerrogativa vulnerada de romandre coberts davant del Rei (848).

Però ben aviat foren els esdeveniments de la guerra -guerres a l'exterior de la Península, però implicant la monarquia francesa i la castellana- que absorbiren l'espai de les notícies d'actualitat.

Aquestes notícies impreses, en forma de relació, de carta, etc., constituïen un element més de l'aparell propagandístic de les dues monarquies. Si a Itàlia o a Holanda Sa Majestat Catòlica o el Rei Cristianíssim obtenien alguna victòria, era seleccionada pel sector interessat perquè engruixís el curriculum gloriós que haviende conèixer els catalans. Els fullets Bonsoms -

de la Biblioteca de Catalunya en guarden una bona col·lecció (849)

Els papers de propaganda filipista impresos a Barcelona conegueren una gran expansió entre 1636 i 1640, és a dir, els anys que calia impressionar amb els reports dels èxits fulgurants uns súbdits que començaven a sentir-se massa descontents. D'entre totes les accions bèl·liques explicades, les victòries obtingudes per l'infant cardenal sobre francesos i holandesos foren les que més tinta vessaren.

A partir del 1641, els mateixos impressors barcelonins -Romeu, Mathevat, Lacavalleria, etc.- iniciaren els papers de publicitat del bàndol contrari, que adquiriren molta difusió principalment durant els primers anys de la dècada, quan també convenia convèncer els catalans de l'encert d'haver confiat en un rei poderós que obtenia trofeus a dojo. La guerra entre Castella i Portugal fou, òbviament, un dels temes més explotats.

Pel que fa a la llengua, en aquest cas hi ha una clara distribució de l'ús del castellà i del català. Els papers filipistes són en castellà, els pro francesos són en català. En aquests darrers, es fa constar força vegades que allò que es publica és una traducció d'alguna relació, carta o altre document del francès en català. Pel que hem vist, els representants del rei crisi -

tianíssim tingueren més cura en la qüestió de la llengua escrita d'uns papers que pretenien la màxima divulgació. Ben segur que guanyaren en eficiència. No podem deixar d'imaginar el lector agradablement sorprès per la substitució de les "relaciones", "justificaciones", "avisos" i "victorias" dels anys 30 per les "relacions", "noves ordinàries" i "cartes" dels anys posteriors, literatura similar, però en un cas confeccionada en llengua forastera i en l'altre en llengua pròpia.

L'any 1641 fou l'any de la traducció en llengua catalana de certes "gazetes" forasteres, com la que provenia de París (850).

Justament a imitació d'aquesta es publicà a Barcelona i en català, al mateix any de 1641, la primera gaseta del país: La Gazeta (851) que sortí de l'estampa de Jaume Romeu. A la Gazeta es recolliren notícies diverses d'Europa i de Catalunya, entre les quals foren les cartes publicades de París, de Londres, de Roma -ocupa un bon lloc la relació dels moviments bèl·lics de les tropes castellanques i franceses. El seu contingut no diferia del de les notícies ocasionals examinades suara, però entre la Gazeta i aquelles relacions diverses hi havia una dissimilitud fonamental: mentre que aquelles es publicaven esporàdicament, la Gazeta tenia pretensions de continuïtat: "Estas cartas

nouas verdaderas per tants títols, estan foliadas y -
notadas ab lletra de quadern, perq̄ los curiosos pujan
juntar tots los successos de Europa, en particular en
cada any, perque axi los historiadors vajan segurs y
aduertits; Axi prossequiré, y qui voldrà tenir esta -
curiositat de volero juntar y encuadernar podrá, y -
qui no, sabra los successos assegurats, e impresos ja
enuiats cada semana de Paris" (852).

La Gazeta de Romeu, amb els seus fulls col.lecciona -
bles i l'anunci de la seva prossecució amb notícies -
garantides -"cada semmana de París" (853) és una mos -
tra d'un primer periodisme generat, com és de llei, -
per la guerra i les necessitats de publicitat i de -
captació que aquesta comporta.

3.2.2.4 poemes i cançons

De vegades, les relacions de guerra -els èxits propis i les desfetes de l'enemic- així com altres qüestions lligades a la personalitat dels principals protagonistes del conflicte, aparegueren en forma de poema i de cançó. L'adopció del vers i l'adaptació del missatge polític a una tonada coneguda era un procediment propagandístic que assegurava un abast més ampli. En efecte, les possibilitats de propagar-se eren més grans: podien ser recitats i cantats en ple carrer, escoltats per gent de tota mena i fins i tot reproduïts -sencers o fragmentàriament- per aquests oients que n'esdevenien transmissors (854).

En general són composicions d'una mediocritat literària força notòria -tot i que hi hagi excepcions- i l'interès que desperten radica més aviat en la seva condició testimonial, tan històrica com lingüística, i en una certa frescor que només poden desprendre aquelles relacions fetes pels mateixos protagonistes que les visqueren (855).

Els poemes i les cançons referents a la guerra dels Segadors ostenten unes característiques comunes que podrien definir-se així:

1. la utilització d'un llenguatge directe i planer, -

adequat a la finalitat de màxima divulgació que es pretenia.

2. l'anonimat dels autors, fora de casos excepcionals. En efecte, els poemes o bé no són signats o bé hi apareixen amb un pseudònim -Fareal Guseno (856)- o un nom genèric -un cotxer (857), els soldats (858)...-Sens dubte que el caràcter d'aquestes composicions, utilitzades com a arma contra el poder polític establert, forçava els autors a no identificar-se. D'altra banda, això devia ser difícil en alguns casos en què, potser gestats en el mateix camp de batalla, eren productes de l'enginy de més d'un autor.

3. la precisió de la data -de vegades amb mes i dia- del fet a què es refereixen o de la circumstància que acompanyà la publicació. Aquesta data pot aparèixer en el títol o dins del poema, generalment a l'inici d'aquest. Els poemes vistos foren escrits pels volts del 1640. Els escrits contra els francesos daten del 1638, 1639 i 1640. Els escrits contra els castellans daten la majoria del 1640 i 1641, encara que n'hem vistos de posteriors (859).

4. la divulgació es féu a través de fulls solts impresos que es venien a preu mòdic (860); d'altres foren penjats en llocs ben visibles i públics, com aquell que

segons consta, fou penjat a la porta de la Diputació (861) o difosos a través de procediments superrealistes, amb animals inclosos (862). Però és segur que hi hagué també una divulgació oral i que alguns foren recitats per les places i els carrers: el fet que en alguna composició consti en quina tonada han de ser cantats els versos (863) o es demani als que tinguin traça la realització de cançons sobre un fet determinat perquè les cantin els nens (864); la mateixa forma gairebé teatral que hem trobat en certs casos, en els quals els personatges dialoguen o s'autoretraten successivament (865); la identitat d'algun dels autors, com Martín de Longa, "cec de Calatayud", personatge, pel que sembla, força popular (866)..., corroboren la important transmissió oral que sofriren.

5. els temes tractats són els fets de guerra -explicats amb més o menys detall- i la crítica irònica o grotesca dels personatges contra qui va destinada la composició. Els personatges en qüestió són els soldats castellans, el comte-duc i el rei, principalment. Quant als fets de guerra, el setge i la rendició de Salses (1639) i el de Roses (1645) estan entre els que més literatura ocasionaren.

6. els metres emprats són diversos, des dels tetrasíl·labs apariats i la cançó fins al romanç i la

"endecha", passant pel sonet i els tercets que utilitzen les composicions amb més pretensions. En algun cas, hem trobat entre les peces poètiques algunes composicions que no són pròpiament poemes, però per la temàtica, la intenció propagandística, les dimensions reduïdes i un cert ritme que sens dubte tenen, les hem incloses dintre d'aquest apartat (867).

7. Pel que fa a la llengua, l'ús del català i del castellà es produeix en una proporció gairebé idèntica, si bé aquesta no es dona si mirem per separat els poemes impresos i els manuscrits (868).

L'aparició d'una o altra llengua no va pas lligada a la causa política que defensen: en català i en castellà justifiquen quasi tots l'actuació de Catalunya i combaten la intromissió de forasters.

Tampoc no hauríem de lligar l'ús lingüístic al nivell de llenguatge utilitzat: les relacions que més abunden són fetes en un català o en un castellà que tenen en comú la senzillesa i, en molts casos, la pobresa.

Fa de ben establir en canvi, la relació entre la llengua triada i el destinatari. Si cal que el poema, la cançó o l'acudit arribi als soldats castellans o als habitants de més enllà del Principat s'utilitzarà la seva llengua. Si la composició està destinada a ser

consumida pels naturals, es triarà el català.

Així i tot, hi ha poemes catalans que toleren incur -
sions lingüístiques del castellà o d'una mena de fran -
cès estrafet (869). El castellà apareix quan s'utilit -
za alguna frase feta, algun refrany o la tonada d'al -
guna cançó popular el text de la qual s'ha adaptat al
tema polític. Ben segur que es confiava en el coneixe -
ment previ que tenien de la cançó, acudit, etc. la -
gent del país, perquè la paròdia política resultés -
efectiva. En el segon cas, la llengua que mal recorda
el francès no tenia altra missió que ridiculitzar el
gavatx i provocar també la hilaritat de l'auditori.

Una altra llengua, el llatí, és utilitzada en certes
composicions, sempre amb intencions burlesques (870).
L'efecte jocós prové del desajustament entre la solem -
nitat del llenguatge emprat -cites bíbliques que de -
vien haver encapçalat força sermons solemnes- i l'apli -
cació a certs personatges del moment polític, amb el
desplaçament subsegüent del sentit espiritual que te -
nien cap a un altre de lectura ambigua, quan no plena
de mala fe.

Poemes impresos

Els poemes escrits contra els francesos fan referència
a la campanya del Rosselló. Però algun és anterior a

aquesta, com les Cobles ab dialogo del espanyol y frances (871), d'autor anònim publicades al 1638, a Barcelona. L'espanyol parla en català, tot i que "adapta" alguns mots -"Rue" per "rei", "recordè" per "recordar", "trompè" per "enganyat", etc.- a la llengua de l'interlocutor que es limita a respondre "hue, hue hue" als ditiràmics que l'altra li llança. La darrer estrofa no deixa cap dubte sobre la realització d'aquests versos per a ser cantats:

Per dansier esta xanson
 tots sembles hem de xante,
 este brale a lo Fransuè
 la, la, la, la, lallera, la, la,
 pasce apasce la França sen va
 lera, lera, lera, la, la, la, la
 pasce, pasce la França sen va (872)

Aquesta llengua estrafeta era la de l'enemic. A l'any 1638 els catalans podien sentir com a pròpia la lluita contra el francès que portava a terme la monarquia espanyola. Almenys a les cançons. A la realitat les coses no eren tan clares i cada cop ho van ser menys: els soldats castellans allotjats al Principat ja s'havien guanyat l'animadversió dels naturals i, a l'any 1639 la campanya del Rosselló fou l'escenari de la lluita entre espanyols i francesos, però també entre soldats catalans i castellans. A Perpinyà lluitaren durant 6 hores cap a 8.000 combatents per banda (873)

La rendició de Salses, dintre de la campanya esmentada, va ser una fita important d'aquesta animadversió: "L'alcaid de Salses no era català", recorda la Proclamacion catolica (874) al·ludint a les desgraciades - conseqüències d'haver cedit càrrecs públics de Catalunya a forasters. La poesia popular recull aquesta - circumstància:

Axi pogueran
venir a Salses
ahon lo Alcalde
de pur couart
feu de sa part
ques entregàs,
y en mans posàs
del enemich
lo castell rich,
y fortaleza:
esta baxeza
tots la sentirem (875)

Així ho explica la Relacio de la entrada y exida dei exercit Frances, en lo Comptat de Rossello (876).

A la Segona relacio de la bona noua de la recuperacio del castell de Salsas (877) es retreu als francesos, - sobre el mateix fet:

No conquistant res
perqueus ho donaren,
sens fer resistencia
de la part de España (878)

Totes dues composicions expliquen els mateixos esdeveniments, on l'enemic és el francès, però el castellà pot ser el traïdor. Totes dues composicions, fetes a l'any 40, foren escrites per a ser cantades. La primera (879), en tetrasíl·labs apariats, és obra, segons costa d'un "Cohero, testimoni de vista" que demana que els versos finals siguin cantats "al to de la Carreteria":

De la Gauatxeria
el fin es este,
el fin es este,
que si vino por lana
sin ella buelue (880)

La llengua catalana que ostenta tota la composició és substituïda per la castellana per aprofitar la tornada d'una cançó de carreters que devia tenir una ampla divulgació.

Hi ha, encara, un detall important: el full es venia, com es fa constar: "Lo demes va en altre full, quen pa

garan tres dines, que aquest esta aforat a dos" (881).

I també un altre detall força característic d'aquesta mena de poesia emprada com a arma publicitària: l'autor demana la col.laboració dels poetes perquè "fassan cançons" sobre la presa final de Salses per l'exèrcit espanyol que puguin ser cantades pels nens:

Aguarden un poch
que hans de acabar
vull molt pregar
als que son destres
y pratichs mestres
de Poesia
en aquest dia
fassan cançons
perquels minyons
pugan cantar
y celebrar
esta victoria
y sie notoria
â tot lo mon" (882)

Aquest poema reuneix, doncs una sèrie de trets típics en aquesta mena de literatura: la precisió de la data, la venda en full solt, l'anonimat de l'autor, la uti-

lització d'una tonada coneguda -en aquest cas, caste
llana- per poder cantar-ne una part o l'encàrrec ex-
prés de fer cançons per divulgar el fet, com passa -
en la darrera versió comentada.

Pel que fa al segon poema, la Segona relacio de la -
bona noua de la recuperacio del castell de Salsas, y
tot lo que acontengut desde onze de Iuny de 1639, -
fins a sis de Gener de 1640 (883) també se'ns indica
que és per cantar "al to si voleu oyr vna canso gala
na, yo vos la dirè a la Cathalana" i l'aspecte de -
cançó ens és donat amb el "lara, la la la" amb què -
s'acaba cada estrofa. Els fets explicats -gloriosos
per als espanyols, humiliants per als francesos- se-
gueixen el mateix registre del poema anterior.

Un tercer poema antifrancès referit al mateix tema és
el titulat Salsas recuperada. Romance heroyco (884).-
L'autor, que signa amb el pseudònim de Fareal Guseno,-
prescindint del to burlesc que caracteritza les dues
relacions esmentades, tracta el tema amb gravetat al-
tisonant i en castellà. Els versos que l'inicien en -
són l'exponent:

Vanamente conduzidas,
ciegamente cudiciosas,
del clarin y de la caja

a la voz fiera y sonora.
Cristianissimas vanderas,
entre luteranas tropas,
a fin de invadir España
se congregan en Narbona (885).

Si només tinguéssim a mà aquests poemes, estariem temptats d'interpretar, un cop més, que l'ús del castellà és imposat per un registre expressiu de més envergadura, mentre que el del català es reserva per a les composicions formalment més trivials. Però això, tot i que pot haver passat en les composicions esmentades, no es pot aplicar universalment per a la poesia política referida a la guerra dels Segadors, on l'ús lingüístic estava condicionat, sobretot pel destinatari.

La Relacion verdadera de algunos casos, que han sucedido en el Principado de Cataluña, y Condado de Rosse--llon, hechos por los Soldados, en sus transitos, dentro este año 1640 (886) en pot ser un exponent. Primer, aclarirem que es tracta d'un poema anticastellà escrit en castellà. Els versos -tirallonga d'hexasíl·labs (més de 500) que rimen en asonant els parells- esdevenen una cantarella monocorde i força malforjada que explica les accions nefandes dels soldats:

Roban, y destruyen
los alojamientos,
dexando los Patrones,
pobres, y hambrientos (887)

Cap pretensió estilística. Només l'afany de divulgar -
els fets execrables:

Ni Iglesia respetan,
ni estiman justicia,
todo lo atropellan
sus raras malicias (888)

Amb la denúncia que la guerra, en realitat, es fa con-
tra els catalans:

Mas como el gobierno
persigue esta tierra,
no admite ocasion,
que acabe la guerra (889)

La relació dels fets de Riudarenes, de la mort del vir-
rei, de l'acció dels Segadors i la conclusió final per
justificar la revolta dels catalans:

Si de Catalanes
se estrañan successos,
Soldados los causan
con tantos excessos (890)

La Relacion verdadera se serveix del castellà, proba-
blement, amb la intenció que els versos arribin a un -
àmbit més ampli, potser als mateixos enemics. És un do-
cument polític més, realitzat en forma rimada.

Dues composicions interessants en català són aquelles
que es presenten en forma de carta: la que envià la vi-
la de Perpinyà a Catalunya sol·licitant ajut contra -
les accions dels castellans (891)

La triste, y afligida vila,
Ques Perpiña nomenada,
A sa mare Cathaluña
Desitja salut, y gracia.....

I la resposta de Catalunya:

May te conegui per filla
fins que has tingut treballs,
per veuret descomodida
sens donarme algun descans (892)

El tema és la ingratitude de Castella envers Perpinyà, -
maltractada pels seus soldats malgrat la lleialtat que

sempre li havia servat. La desgraciada lliçó de la fi
delitat menyspreada serveix per a divulgar la bona -
imatge dels francesos i, sobretot, del rei Lluís XIII.
El diàleg epistolar entre la ciutat i el Principat es
devé una composició propagandística destinada als ca-
talans.

Signada per Martin de Longa "Ciego hijo de la ciudad
de Calatayud del Reyno de Aragon" aparegué impresa a
Barcelona en full solt la Relacion muy verdadera de -
las crueldades e imposiciones del Conde Duque en toda
la Monarquia de España, y particularmente la deprava-
da voluntad con que ha deseado destruyr y aniquilar -
el Principado de Cataluña y Ciudad de Barcelona (893).
En un dels exemplars vistos (894) la composició va da
tada el 23 de maig de 1641. La impressió és d'aquest
any en tots dos exemplars.

El poema, que comença amb uns versos emfàtics sobre -
la magnitud de la crueltat d'Olivares -"El inuentor -
de la culpa/ cuya hermosura fue tanta,/ que a Dios -
igualar se quiso,/ con presuncion loca, y vana (....)
Este pues con ser tan malo/ juzgo por mas limitada/ -
su malicia que de aquel/ q̄ ha puesto guerra en España"
(895)-adopta després un to èpic quan carrega les tin-
tes de l'heroïsme sobre el comportament dels catalans
a la batalla de Montjuïc.

Pel que fa a l'autor, Martín de Longa degué ser un personatge famós a la Barcelona dels anys quaranta. Fontanella l'esmenta al vexamen del certamen poètic de St. Tomàs (1643) al qual degué concursar -"que tambe viu á Martin/ que unas decimas cantaba/ ab lo so de son violi" (896) i també ho fa l'autor d'una "quartilla" anònima apareguda en ocasió de la rendició de Roses als francesos -"como dize en otra glosa/ Martin Longa de Aragon" (897).

Esmentarem també una composició de caire religiós però lligada amb la producció entorn dels fets de 1640. En aquest cas, el tema són les cerimònies religioses que es realitzaren pel novembre de 1640 amb la finalitat de commemorar el Corpus no celebrat a causa dels esdeveniments revolucionaris. El títol que porta és - el de Amorosos desagravis de Iesu Christ Sacramentat, en la Insigne, y Fidelissima Ciutat de Barcelona, y Octava del Corpus reiterada, i l'autor Saldoni Simats (898).

Les estrofes de Amorosos desagravis presenten la mètrica dels "goigs". Formades per vuit versos heptasíl.labs que rimen en asonant els parells, hi ha retronx del vuitè vers en cada estrofa -amb el qual es fa rimar el sisè- seguint la base donada pel respòs inicial que és el següent:

Suplich à nostra Senyora
quem obre lo enteniment,
per poder dir alabanças
del Santissim Sagrament (899)

La relació de Simats segueix de dia en dia els dife-
rents actes de desagravi i en dóna detalls curiosos -
que l'acrediten com a espectador atent.

Les composicions aparegudes a Barcelona durant els -
anys de la Catalunya francesa exaltaven les virtuts dels
francesos i bescantaven l'actuació dels castellans. I -
això amb més o menys fortuna.

Un exemple de romanç desafortunat és aquell que canta -
en castellà l'entrada de La Mothe per a ser virrei: A -
la entrada del señor mariscal de la Motte en Barcelona,
para ser jurado virrey de Cathaluña (900) datat al 1642.

L'ús del castellà en aquest cas concret és explicable -
perquè el virrei francès de qui es cantaven les glòries
-se'l comparava amb Moisès, Alexandre, Josué i també -
amb el Cid Campeador!- devia tenir més a mà la llengua
castellana que la catalana, característica força comuna
a tots els virreis francesos que van desfilar pel Prin-
cipat.

Al mateix any de 1642 es publicà a Barcelona una de les

composicions més atractives de totes les que hem vist: la Relació en rima de Jaume Roig, de tot lo que ha succehit dintre, y fora de Perpiñà en son siti, fins al rendirse (901) de Baldiri Maluesia "natural de Picamoxons", el qual alterna la descripció dels fets bèl·lics amb detalls sobre las circumstàncies que n'envoltaren la relació, com el refredat que patia ".perdo deman/ que tinch cadarn/ y no puch mes/ esdriurer res"- la puntualització del lloc exacte des d'on va presenciar algun dels esdeveniments explicats "- de la Draçana/ viu tot lo fet"-, la peculiar manera que tenia d'explicar les coses "-Mes deix axo,/ sequesch lo fil,/ ques-mon estil,/ entremesclant/ anar contant/ totas las nouas/ que han succehit"- l'afany de realisme que el portà a reproduir en castellà les paraules d'un militar filipista "- Vn don Ioan/ a gran porfia/ deya: Querria/ mas pelear,/ que no entregar/ vn tal Castell". En conjunt en resulta un poema d'una gran vivacitat que acaba de reeixir pel sovintejat ús de modismes i dites populars.

Del 1645 data una altra composició per a ser cantada: Canso, al to del estudiant, y de la tristesa del lleo, y victoria de Flix (902). La composició canta les gestes de l'exèrcit francès -els galls- sobre els castellans -els lleons- i engresca els catalans que no estan amb els francesos perquè abandonin la seva submissió a Felip IV.

Poemes manuscrits

Un bloc important de composicions-la majoria castella nòfobes- referents a la guerra dels Segadors, l'hem trobat al manuscrit 211 de la Biblioteca Universitària de Barcelona i al manuscrit 2072 de la Biblioteca de Catalunya.

Els temes que hi són més tractats són la malvolença dels polítics castellans -sobretot la del comte-duc- i els seus òrgans de decisió, tots ells objecte de caricatura; la dissort de Catalunya, víctima primer de la desatenció del monarca i després de la seva hostilitat, i el cant triomfal per les batalles guanyades.

El manuscrit 211 de la Biblioteca Universitària conté tot un seguit de composicions anticastellanes. Dintre de les que caricaturen els personatges de la Cort de Madrid, responsables de la guerra de Catalunya, esmentarem els Tercetos (903), plens d'allusions a la conxorxa que aquests personatges feren:

Resolvio la gran conquista
de Cathalunya una junta
segun mi ingenio barrunta (904)

El mateix esperit de crítica apareix a les quartetes -9 en total- que es posen en boca del principals prota-

gonistes del conflicte bèlic: el comte-duc, Felip IV. el rei de França... Tots ells, un rera l'altre, confessen les pròpies debilitats i l'efecte aconseguit - és força còmic. Com és normal el personatge que queda més mal parat és Olivares, retratat per ell mateix - com un subjecte sense escrúpols:

de la casa en que naci
la crueldad herede
nunca tuve ley ni fe
y ansi mi gusto cumpli (905)

Les dues quartetes finals són una arenga als catalans, a qui s'assegura la victòria de la seva causa:

Alegraos Cathalanes
pues teneis cierta vitoria
y segura vuestra gloria
en conservar los usages
Pues no supo gobernar
bien se pierda la Corona
y se quede como a mona
y pobre el Rey Balthezar (906)

D'altres composicions insisteixen en la mateixa crítica. Així passa a les Azañas del Conde Duque (907) on s'expliquen sarcàsticament les "proeses" d'aquest; Catalunya ab omnibus desiderata (908), on quatre per-

sonatges -Catalunya, Espanya, el comte-duc i el rei-
confessen els seus sentiments i els seus projectes;
a les Decimas que Inbio el Conde de Villamediana des
de el infierno al Conde Duque on es ridiculitza -
l'ambició d'aquest, i la Decima al de Povar y a la der
rota que tingue en Cathalunya al pla de Mollet y prop
de Vilafranca (910)

Aquesta darrera composició, en castellà com totes les
altres citades, ens introdueix dintre del grup de -
poemes que fan referència al desenllaç de batalles -
concretes i fets que s'hi relacionaren, com per exem-
ple, els dos poemes: Copia de una carta que donaren -
los soldats castellans que batien la entrada en Roses -
al 28 de abril 1641 a las portas perdudas catalanas -
del Castell de Palau y de la resposta que sels torna
lo endema (911), que simulen una correspondència es -
crita entre els soldats castellans que ocupaven Roses
i que demanaven als catalans que tornessin a l'obe -
diència de Felip IV "si os preciais de españoles" (912)
i aquests darrers, amb pretensions de recuperar la pla
ça i exaltant la figura de Lluís XIII a qui reconeixen
per rei.

Si la segona composició sortí com a veritable resposta
a la primera, o si totes dues foren escrites pel ma -
teix autor que utilitzà un procediment pseudo-epistolar

de cara a aconseguir un major efecte propagandístic, és cosa que no podem pas saber. Malgrat que el títol consti en català, totes dues cartes són escrites en castellà.

Pel que fa a les composicions catalanes incloses en aquest mateix manuscrit, aquestes formen, globalment, un conjunt més interessant. Una, la Satira a la porta de la Diputacio a 19 sbre. 1640 (913) és feta a base de preguntes i respostes rimades que comenten humorísticament la guerra entre Castella i Catalunya i l'esperança en l'ajut de França. Potser el Pasquin (914) i el Morfodio (915) -tots dos en castellà- que consten a sota mateix de la Sàtira també hi foren penjats.

El tema de la manca de govern de Felip IV, arrossegat per la voluntat dels ministres, és el d'una altra Sàtira (916) que comença amb aquests versos:

De subet esta malalt
lo gran Monarcha Phelip
Diuen que de mal govern
poc a poc se va morint (917)

Igualment, la composició titulada Unas decimas a la -
era corrent (918) que recull la queixa dels catalans-
envers un monarca que no ha mantingut els privilegis-

del Principat, insisteix en el tema dels mals consellers; encara que en aquesta ocasió s'hi posa una bona dosi d'humor:

aconsellat de dos monas
que vendran deu Barcelonas
per un sep de Mataro (919)

Això diuen les "dècimes" referint-se a Olivares i a Vllanueva.

Altres vegades, les notes burlesques procedeixen de l'ús esporàdic que es fa de la llengua castellana i del canvi del context normal que s'aplicà al fragment triat. Així passa, per exemple, en aquest altre passatge de les "dècimes":

Si los hierros por amor
dignes son de perdonar
per molt amar molt errar
mereix disculpa major (920)

Però malgrat la vis còmica, les "dècimes" expressen un sentiment real que els catalans tenien d'haver estat abandonats pel seu monarca. S'insta el rei que vingui al Principat -"mostraunos vostra presencia/ com a señor natural/ pera que cesse tot mal" (921)

com se l'instava l'any 1626, que no se n'anés tan de pressa de Catalunya -"Conde y senyor mio/ no - os deis tanta priesa/ en dexarme sola/ sin vuestra presencia" (922) - en unes "endechas" en castellà que aparegueren en ocasió d'aquelles Corts que Felip IV no va veure acabar (923).

Una altra composició en català, la Glosa a la Cathalana (924) tot i que té a l'inici un aire jocós en la seva crítica contra el rei, Olivares i Villanueva -"Diuse que es lo Compte Duchun ruch" (925) adquireix ben aviat la fesomia heroica de cant de la revolta armada -"Ja crida tota la terraguerra" (926)- a través d'un progressiu in crescendo -"Provechescan ja los poblats soldats" (927) -on s'enardeix els catalans que prenguin les armes -pels seus drets trepitjats. La Glosa, poema de certa qualitat, és un bon exemple de la utilització de la poesia com a arma política capaç de condensar i projectar els sentiments d'una col·lectivitat.

També en llengua catalana s'escrigué el sonet A la Rota de Montjuich die de 26 de Jener de 1641 (928), sonet culterà que manté un bon nivell literari des del primer vers -"Isquè Castella de arrogancia armada" (929)- fins al darrer.

Finalment esmentarem el Pasqui en llengua llatina a las presents eras (930), recopilació de cites bíbliques en llatí que s'apliquen satíricament als diferents personatges i nacions que prengueren part en el conflicte bèl·lic.

El manuscrit 2072 de la Biblioteca de Catalunya conté un interessant aplec de petites composicions -en català, en castellà, en llatí- referents al rendiment de Roses. El nom de la plaça es presta, junt amb aquells altres que configuren la simbologia d'aquesta guerra (la flor de lis, el lleó, el gall) a nombrosos jocs de paraules que degueren circular per divulgar les proeses del bàndol propi i les desfetes del de l'enemic. Aquesta divulgació es féu en algun cas (931) a través d'un procediment curiós: es cobrí el pelatge -"los lleons"- dels anyells amb gramalles de dol i se'ls engegà pels carrers portant penjats els versos al·lusius a la derrota dels filipistes que es poden llegir a l'apèndix (932) L'espectacle no sabem on s'esdevingué, però ben segur que l'efecte que produïen els bens endolats devia ser força insòlit.

Al marge del grup sobre Roses, el manuscrit 2072 conté alguna de les composicions que incloïa també el Ms. 211 de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona, com aquella dedicada a la derrota infligida al marquès

de Povar, aquí titulada A las bisarrias del marques de pobar, quando entro en Catalunya cõ los tres mil cauallos, y fue derrotado a, los 31 ð marso ð 1642 (933).-

En aquest cas, és curiosa la variant que proposa als tres darrers versos, substituïts per uns altres que al·ludeixen a la darrera derrota que ha encaixat el marquès. Aquestes modificacions, fetes sobre la marxa, acaben de conferir-los el caràcter utilitari que traspuen la majoria d'aquestes composicions polítiques.

Al mateix objectiu utilitari degué respondre l'adaptació d'un famós romanç castellà -"Mala la vistes Franceses/ ē la notxe ð los ataques" (934) -per a una de les poques composicions trobades sobre la recuperació de certes places de la Catalunya francesa per les tropes castellanès i aquí, concretament, la presa de Lleida.

3.2.3. Gramàtiques i diccionaris

La majoria d'aquest tipus de producció destinada a les aules dels Estudis Generals o Universitats tenien un objectiu clar: l'ensenyament de la Gramàtica llatina i de vocabulari i fraseologia suficient perquè l'alumne pogués emprar-se en estudis superiors de Retòrica, Poètica o qualsevol altra disciplina humanística (935).

Es tractava, doncs, de gramàtiques llatines. Els tractats sobre la llengua catalana continuaren inexistent. Aquest buit, quan altres llengües vulgars comptaven amb gramàtiques pròpies -el castellà des de feia un segle i mig- és interpretat per J.M. Nadal com una prova de la desconfiança que els catalans sentien envers la pròpia llengua i la seva sistematització (936). Això hi degué ser. Qualsevol pelèmica lingüística sobre la capacitat literària del català expressa l'escepticisme que els catalans del XVII tenien en aquest sentit (937).

Faltava, doncs, la confiança en la pròpia llengua, però faltava també sentir la necessitat d'exportar-la -com sentiren els castellans quan es realitzà la Gramàtica Castellana de Nebrija- i, no cal dir, faltava el suport d'un poder polític puixant que benefis el projecte.

Tots aquests mancaments impediren que es concebís de -

fer una gramàtica catalana durant els segles XVI i - XVII. Ni tan sols als anys 40, quan es produïren ini- ciatives diverses per reivindicar l'ús culte del ca- talà, es contemplà cap projecte d'aquesta índole.

Ara bé, la producció gens desestimable de gramàti- ques i diccionaris llatins que aparegueren durant - aquests anys, alguns sota l'empara explícita de per- sonalitats catalanes que s'havien destacat en la - lluita per la llengua, no incloïen algun propòsit re- lacionat amb la dignificació de la llengua catalana i la demostració de la seva validesa?

Creiem que sí. Que els autors, pertanyents al sector més cultivat -alt clergat, humanistes, professors, - etc.- reclamaven el llatí com a llengua-mare, llen- gua universal i llengua de cultura i en aquesta exi- gència hi havia també el rebuig a l'omnipresència - del castellà, llengua que anava ocupant -també en el Principat- els llocs que el llatí abandonava. En - aquest cas, la conservació del llatí garantia un lí- mit clar a l'extensió creixent de l'ús del castellà com a llengua literària.

D'altra banda, el fet que aquestes obres proposessin l'estudi del llatí a través del català, mot a mot, - frase a frase, no era una demostració de la validesa

d'aquesta llengua contra la qual s'havia engegat des de feia molts anys una campanya de descrèdit i mal - fiança que els propis catalans havien assumit sense dificultats?

Es il·lustratiu que dos dels diccionaris més impor - tants, el Fons verborum d'Antoni Font (938) i el The - saurus verborum (939) de Pere Torra apareguin el 1637 i el 1640 respectivament, com també apareixen dins la dècada del 40 l'adaptació de les Grammaticarum Insti - tutionum de Nebrija per Marcillo (940), la Primera - part del Art de Escriure, intitulada Descans (1640) de Llaguna (941) i la Grammatica magna de Casadevall - (1649) (942) així com el diccionari de Pere Lacavalle - ria (1642) (943).

Hem vist exemplars de la majoria d'aquestes gramàti - ques i diccionaris. I també hem vist alguna mostra - dels quaderns d'apunts de l'alumne. Tot seguit en par - larem.

Entre aquestes obres hi ha algun projecte força sor - prenent: el Dictionario castellano- Dictionaire fran - çais. Dictionari català de Pere Lacavalleria (944) - que, prescindint del llatí, es decideix per les tres llengües modernes -castellà, francès, català-que es - podien sentir a la Catalunya de l'època.

Entre les gramàtiques llatines realitzades per als estudiosos catalans destaquem:

L'exemplar de Grammaticarum institutionum libri quinque d'Aelii Antonii Nebrissensis (945) corregit i depurat d'afegits i retalls per tal que els alumnes poguessin estar segurs del que aprenien. El projecte de treure un únic exemplar ajustat a l'original que eliminés totes les versions que corrien va ser encarregat pels consellers de Barcelona a quatre professors de gramàtica de la Universitat d'aquesta ciutat: Esteve Martí, Francesc Riera, Pere Pau Domenech i Pere Torra. Cada exemplar incloïa al començament l'ordenació feta pels organismes responsables de l'obra, Consell de Cent i Universitat, dictada en aquests termes:

"Per quant la experiencia ha mostrat que lo llegir - la Grammatica de Antoni de Nebrissá, y las Regles de Erasme ab las addicions y Coments que diversos Auctors hi han fet, en la diversitat de exemplars dels Antonis que vuy corren, ha causat gran impediment, y destorb a la enseñansa della: majorment en los de poca edat qui no son capaces de compondre y retenir en son enteniment tanta lectura y lo que es mes, ab tanta varietat de sentiments que uns y altres Auctors hi donen, y postilles hi fan, lo que es de molt gran

confussio per als Mestres, y major per als dexebles, y pera prevenir aquestos danys se haja procurat ab molt cuydado reformar y expurgar ditas obras, y de totas ellas juntas fer la present, ressecadas totas superfluitats, per que axi los estudiants de la Grammatica (que per la major part son minyons) ab major facilitat la alcansen, la qual obra los molt Illustres Señors Consellers de la present Ciutat de Barcelona han volgut fos (com es estada vista y considerada per persones doctes, y han trobat ser utilissima, y que della se espera conseguir lo fi ques desija. Per tant vuy que comptem à nou de Setembre mil sis cents vint y sinch, los dits molt Illustres Señors Consellers ab intervenció dels quatre Elets en assomenats, usant del poder que de aquestas cosas tenen del Concell Ordinari, celebrat a vint y sis de Agost mil sis cents vint y quatre entrevenint en tot lo Magnífich Rector de la Universitat del Estudi General de dita Ciutat, estatuyren y ordenarén que de aqui avant pera sempre fins que altra cosa sia ordenada en la Universitat del dit Estudi General de Barcelona, ni en altres llochs de dita Ciutat nos puga llegir, ni ensenyar altra Grammatica, sino la present de Antoni y de Erasme, sots pena de privacio de tot lo salari annual per als Catedratichs, y quant als altres, sots altres penas a dits señors Consellers ben vistes'i manant que la present ordinació

sia impressa en lo principi de dits llibres

Michael Ioannes Magarola

Rector Universitatis"

El llibre consta de les parts següents:

Liber primus de quibusdam Grammaticis incunabilis No
vinum Declinationes.

Liber secundus. Regulae terminationis.

Liber III. De erotematis. Hoc est, interrogationibus,
quibus pueri de omnibus Grammaticae partibus interro-
gati sunt.

Liber quartus. De constructione octo partium oratio-
nis

Liber V. De prosodia sive de syllabarum quantitate, -
pedibus, carminibus, et accentu.

Hi ha també una justificació de les addicions i al -
tres canvis que s'han fet en aquesta edició (947) i
un vocabulari bàsic llatí-català. Aquesta llengua -
apareix també en les traduccions que conté el llibre.

La Grammaticarum Institutionum fou impresa a Barcelo
na per Esteve Liberós , a l'any 1625.

Torres Amat esmenta (948) una versió catalana de la Gramatica de Nebrija amb moltes notes i explicacions sobre llengua catalana feta per Marcillo el 1640. - N'hem vista una del 1650 que té aquestes característiques. És la Aelii Antonii Nebrissensis, Grammaticarum Institutionum. Libri Quatuor (949) Marcillo la dedica a Miquel Ioan Boldó Granollachs, canonge de la Seu de Barcelona, al qual adreça unes eruditíssimes paraules en llatí. En aquesta mateixa edició hi ha un pròleg al lector on justifica el propòsit de l'obra: "desijos yo, de que en nostra Iuventut Cathalana se experimenten los lloables progressos, y auments, que las demes Naciones han experimentat, y experimentan cada dia en sos Fills, per aquest medi: - me ha paregut (ab consell de Persones doctes, y zeloses del be comu) divulgar estas breus, y facils Declaracions de las regles de Antoni de Nebrissa, q̄ acostuman llegirse en tot lo Principat de Cathalunya..." (950).

Al 1649, l'any d'una altra edició del Nebrija (951), apareix la Grammatica magna de octo partium orationis constructione de Silvestre Casadevall (952). El jesuïta Vicenç Navarro, autor de l'aprovació, valora positivament les explicacions en català perquè faciliten l'aprenentatge a l'alumne: "Es aquest un treball de molt profit pera tots los que desitjan exir

aventatjats en la Gramatica; la qual és lo fonament
pera la Rethorica florida, pera la Poesia bisarra;-
pera la Philosophia noble; pera la Jurisprudencia -
excellent; i pera la Theologia sagrada (....) Consi
derant esta veritat que mostra la experiencia, se -
pot entendre quan util i profitós sie lo argument
de esta gran Gramatica; la qual encara que antes es
tave illustrada ab alguns avisos i documents en lla
tí, que servian solament als ja provectes en la -
llengua; ara resta molt mes illustrada ab les repe
ticions, sentits i declaracions de les regles; pues
ab ella podran sens altre mestre los que per ocupa
ció no poden ser tan continuos al estudi ahont se -
ensenya la llengua llatina, apendre no sols lo ge
neral que fins ara se avia acostumat a ensenyar, si
nó també lo particular de les opinions que diferents
Autors aportan en sos escrits, pues esta obra és una
recopilació de tot lo ques pot dir i ensenyar acerca
dels preceptes de la Gramatica" (953) La 2ª edició -
és de 1670.

Del 1658 data la 3ª edició d'un altre manual per en
senyar gramàtica llatina: la Suma de temps y altres
rudiments de la Gramatica, del Licenciado de Valles
(954), traduïda en català per Gabriel Rovira, rector
de Rocafort. A l'edició es fa constar que aquesta -
gramàtica en sa llengua original, el castellà, és la

que s'ensenya en les aules dels jesuïtes. El manual està destinat a les classes de Minims y Menors" (955). Aguiló esmenta una quarta edició el 1668 i una altra el 1691 (956), totes dues catalanes.

També són citades per Aguiló la Primera part del Art de Escriurer, intitulada Descans (957)" per los qui volen saber escriurer per propi us" d'Antoni Eudald Llaguna, datat el 1640, que, segons Rubió és el més antic tractat de cal·ligrafia en català, i la Gramatica Cathalana de Llorens Cendrós, prevere i professor de llatinitat a la Universitat de Barcelona (958), apareguda el 1676. A la mateixa dècada, el 1679, Joan Baptista Bonet, predicador carmelita, traduí en català Las Elegancias de Paulo Manucio; escrites originalment en llengua toscana (959)

En manuscrit hem vist un parell d'exemplars dels apunts de gramàtica llatina d'estudiants de l'època. El primer és un recull de frases llatines amb traducció catalana i nombroses explicacions al marge, on es precisa: "Hic liber est in potestate Antonius Rosa Pasamanarius olim, nunc studens Grammaticae, sive Profesor, odie die mensis May 2 anno millesimo sexagesimo, quadragessimo quarto, hoc est 1644" (960). El segon és el Summo Scolasticon redacta amore Grāmatice pars, datat el 1658 (961) que consta -

de notes i exercicis sobre gramàtica llatina, amb traducció catalana en algun cas.

Tots dos són il·lustratius de la vigència del català a les aules, malgrat que, com ja hem vist, alguns ordes religiosos que controlaven aquest ensenyament s'haguessin decantat pel castellà.

Quant als diccionaris, la majoria dels quals eren una eina indispensable per reforçar l'aprenentatge del llatí que es feia a través de les gramàtiques citades, hem de recordar les edicions catalanes del Diccionari de Nebrija que es realitzaren a Barcelona al llarg del segle XVI i que A. Soberanas (1962) ha estudiat. La primera data del 1507 (1963) i és una traducció del Diccionari esmentat feta pel frare agustí Gabriel Busa. Es tracta d'un diccionari llatí-català i català-llatí. El 1522 en sortí una edició corregida i addicionada de 10.000 mots més (1964). El 1560 n'aparegué una altra amb un vocabulari mèdic incorporat (1965) i el 1585 la darrera. Soberanas parla també d'edicions que quedaren només en un projecte (1966). No es coneix cap edició d'aquest diccionari durant el XVII (1967).

Esmntarem també el Thesaurus puerilis d'Onofre Pou, la 1a. edició del qual va aparèixer a València el 1575 (1968) i la 2a el 1580 a Barcelona. Nosaltres n'hem

vist una reimpressió d'aquesta 2a edició feta a Perpinyà el 1591 (969). A la dedicatòria que Pou - - fa a Miquel-Joan Quintana en aquesta edició, aquell comenta l'èxit de l'obra: "Atque fortasse ideo factum est, ut intra tres annos iam nulla extant exemplaria ex prima editione, quam meo periculo Valentiae susceperam". Aquest èxit encara va continuar uns anys: el 1600 sortia una altra edició. El 1615 en sortí - una altra a València, però de característiques diferents: Tesaurus puerilis, autore Onophrio Povic Gerundensim Artium Doctore. Nunc denuo ex sermone Gotholano in boeticum conversus, ornatus et artificio quodam, et expositione à Barnaba Solerio humanarum litterarum Doctore Distinctus atque secunda parte locupletatus - (970): D'aquesta versió, en la qual s'ha canviat la - llengua catalana per la bètica hi ha una edició calçada del 1684 (971).

El 1637 es publicà a Barcelona Fons verborum et praesidium ad iuventutem latinitate imbuendam, ex thesauris variis derivatus (972) d'Antoni Font. L'obra és dedicada a Pau Duran, bisbe d'Urgell: "Maximo iure optimo dicatur liber, or naturque tuo patrocínio, quia Cataloniae patria donatus, et Romana lingua: illa te gaudet, egregiam nacta sobolem, parenti decorum non in gloriam parituram..." (973).

i, segons que explica l'autor, surt per omplir un buit: un bon diccionari per aprendre llatí destinat a la joventut catalana. S'esmenta una obra que ja existia i que era prou acreditada: el vocabulari de Bartolomé Bravo, però, en no ser escrit en català, no servia per als joves catalans que es trobaven amb la dificultat d'aprendre llatí a través d'una llengua forastera: "Opus hoc Auctori extitit quidem operosum; sed spero Adolescentibus huius Principatus Cataloniae, quibus scribitur, profuturum; cum nullum extaret, quo sermone patrio, ad latinam linguam instituendi ducerentur Scripsit R.P. Bartholomaeus Bravo è nostra Societate opus concinnè equidem, ac eleganter; sed non erat eius usus facilis iuventuti, linguam patriam vix callenti, nedum, exteram" (974)

El projecte s'ha d'entendre com una iniciativa més de les que es prengueren en aquests anys per potenciar la recuperació de la llengua catalana en usos dels quals semblava ja haver claudicat. I Pau Duran, igual que en altres ocasions, hi apareix com a personatge significat.

Dintre el pròleg al lector hi ha encara consideracions interessants sobre la llengua:

1. l'afirmació de certa rigidesa inherent a la llengua catalana, que no té totes les possibilitats d'expressió. Així, quant Font justifica l'omissió de frases que contenia l'obra de Bravo, explica: "si quae omittuntur, aut non maximi sunt ponderis, vel non ita eleganter possent

exprimi catalano sermone" I, més avall: "Quasi nefas - ducatur sermonem, suapte natura non exornatum, perpolire" (975).

2. La convicció que la llengua ha canviat a través del temps: la que ahir era vàlida, avui ja no ho és. Per això cal corregir les locucions antigues tant com les forasteres: "Loquutiones aliquot patrias, utpote insolitas, miraberis: sed cur veteres solummodo; earumque aliae antiquatae iam, et aliae prorsus barbarae, profere_{re}ndae?" (976).

3. l'estat de fragmentació en què es troba la llengua catalana: "Ut verum fatear, sermonem hunc usurpasse varium in unaquaque urbis regione huius Principatus" i segueix: "quasi non ita facilem possem loquutiones omnibus communes praefigere; qua in re tam varii sensus, ut quisque praedicet sese sermonis patrii venustatem tenere" (977).

Al final del tractat hi ha unes Regles de Ortografia que també apareixen al Thesaurus verborum de Torra, com veurem. En el moment de donar unes normes que de tota manera són força elàstiques -"No es tant rigorosa la Ortografia en romans com la llatina; pero es mes difficultos donar regles, per no averhi Autors, que hajen tractat della" (978)- es distingeix també aquí entre llengua antiga i llengua moderna: "Comtar, empremta,-

apar es millor que, comptar, empremta; i segons los -
moderns , Contar, enprenta". Quan es conclou el tracta
det, s'insisteix en la poca fixesa de les normes orto-
gràfiques: "Estas son algunes regles, ò advertencies -
pera la Ortografia en romans, en la cual nos pot dir -
cosa que estigue asentada, com en llati, sino que, Quot
capita, tot sententiae" (979).

El 1640 apareix Thesaurus verborum, ac phrasium ex the-
sauro Bartholomaei Bravi Societatis Iesu Sacerdotis, et
aliorum lucubrationibus erutus de Pere Torra (980), de-
dicat a Josep Jeroni Biosca, canonge de Lleida. L'autor
considera que l'obra de Bravo és la més adequada per -
als qui aprenen llatí, com ho manifesta al pròleg desti
nat al lector: "Cum longa experientia instituendae. iu -
ventutis Catalanae me docuerit, nullum opus utilius, ma
gisvè necessarium Catalanis studiosis linguae latinae -
in lucem edi posse, quam id, quod singulis nostratibus
vocibus singulas latinas, aut plures subjiceret et va --
ria dicendi genera suppeditaret , Thesaurum verborum ac
Phrasium, qui id satis praestaret, ervere ordine alpha-
betico volvi" (981).

El Thesaurus de Torra porta també al final un petit -
apartat titulat "De la Ortografia en Romans" amb la ma-
teixa introducció sobre la seva manca d'estudi i siste-
matització.

L'obra de Torra conegué diverses impressions en pocs anys. El 1653 el Thesaurus apareix amb aquest títol: Dictionarium seu thesaurus Catalano-latinus verborum, ac phrasium. N'hem vist la 2a. edició, la del 1653 (1982); i una altra que consta com a 5a. impresa el mateix any però en diferent lloc (1983).

El 1681 Joan Lacavalleria publicà Bibliotheca musarum sive phrasium poëticarum, epithetorum, synonymorumque cum interpretatione hispana (1984) tractat de poètica llatina. El capítol onzè és "Un Tesoro, ò Vocabulario, Español-Latino". El perquè va triar la llengua castellana com a punt de partença per arribar a la llatina, -aquest autor que anys després publicaria el Gazophilacium, - no el sabem. Potser sentia desconfiança en la capacitat d'expressió de la llengua catalana, potser triar el castellà era gairebé obligat en una obra de tanta erudició, potser hi havia l'interès d'arribar a uns lectors per als quals el català era incomprensible.....El cas és que l'autor dedica el llibre "A los humanistas" i no diu res més sobre la llengua.

Al cap de 15 anys Joan Lacavalleria publicà Gazophylacium Catalano-latinum (1985), obra monumental sorgida de la insuficiència del Fons verborum de Font i del Thesaurus de Torra. Aquestes són les paraules que l'autor dedica al lector: "La consideració de no tenir no saltres vocabulari copiós pera traduhir lo Catalá en -

Llatí, me ha fet dar á la Estampa lo present; y si be lo Fons verborum, y lo Vocabulari de Torra son lli bres molt erudits, totavia se troban tant succints, - que en ells falta un numero casi innumerable de voca bles, y tant poch exornats, que contenen poques fra ses no solament pera la composicio, sino y també pera variarla: perçó he jo procurat de insertar en les dic cions, locucions polides y elegants, pera que lo qui está afficionat á la llengua Llatina, puga aprende-la y parlarla ab tota propietat, y ab modos diferents" (986).

Comentari a part el mereix el Dictionario castellano. Dictionaire français. Dictionari català de Pere Lacavalleria, publicat a Barcelona el 1642 i dedicat al virrei marquès de Brézé (987).

A la dedicatòria, feta en castellà, francès i català -les tres columnes corresponents a cada llengua es mantindran al llarg de l'obra-Pere Lacavalleria confessa que ha realitzat el diccionari mogut pel desig de concòrdia entre els homes, a la qual cosa la co neixença de les llengües mútues no és externa: "En tre tant rumor de armas, judiqui necessari traure à llum aquest Dictionari, instrument principal per apen dre las llenguas y rehunir los cors; obligació natu ral, puix nasqui vassall de Sa Magestat. Vint y tres anys ha Senyor, que habito en Barcelona, en ella -

aprengui Castellà, y Català, essent mon mestre la Estampa, conservant ab algun cuydado la llengua Francesa, que aprengui estudiant en las escolas, essent natural de la Aquitania" (988).

Lacavalleria proclama en el pròleg al lector la necessitat absoluta de conèixer més d'una llengua per anar pel món amb certes possibilitats d'èxit i, concretament, de conèixer les 3 llengües en qüestió si s'ha de viure a França, Castella o Catalunya. Probablement, Lacavalleria exagera, sobretot pel que fa a la necessitat de saber francès a Catalunya i a Castella, però la seva visió -on ja no es compta amb la possibilitat d'emprar el llatí, reducte dels erudits, com a llengua comuna- és moderna i el seu projecte també: el diccionari de Lacavalleria no estava destinat a cap aula de cap Estudi General, sinó a la gent normal: mercaders, soldats....., sobretot a la que es desplaçava. El mètode d'aprenentatge és també curiós i, si no fos per les situacions i l'ambientació que evidentment han canviat, d'una sorprenent actualitat; sembla ben bé un manual d'aprenentatge ràpid de llengües forasteres:

"Amic Lector, aquest llibre es tant util, y profitós, y lo us de aquell tant necessari, que son valor, encara per homens doctes, nos pot estimar: perquè noy ha ningú en França, ni en Castella, ni en Catalunya

negociant en dites terras, que no tinga necessitat de estas tres llengüas ací escrites y declaradas: perquè sia que algú mercadeje, ò que ell frequente la cort, ò que segueſca la guerra, ò camine per viles ò camps, auria menester un faraut per qualsevol destas tres llengüas. Lo qual considerant, avem à nostre gran gasto, y per vostra gran comoditat, dites llengüas de tal manera juntat, y posat en orde, de manera que vos de aqui devant no tindreu necessitat de faraut; pero las podreu parlar de vos mateix, y valervos dellas, y coneixer lo modo de la pronunciacio de dites Nacions. Qui poguè may obtenir ab una llengua la amistat de diverses Nacions? Quans hi ha de enriquits sens tenir noticia de moltes llengüas? Qui poguè governar be Ciutats, y Provincias, sens saber altra llengua que sa maternal? Puix que axi es amic Lector, preneu aquest llibre alegrement, ab lo qual poreu tenir noticia de tres llengüas diferents: al qual sil llegiu ab cuydado, y diligencia, trobareu queus ha de ser no sols profitos; pero tambe molt necessari. Que si no vos ve à proposit de apendrel tot de cor, reculliu dell lo queus es mes necessari: lo qual fent podreu ab pler, y per manera de dir, divertintvos pervenir à la noticia de dites llengüas. Preneu doncs de bon grat aquest nostre treball, que avem empleat per vostra honra, y profit: prometentvos que si nos lo trobam servos agradable, nos esforsarem sempre en avançar vostres estudis" (989).

El llibre consta de 2 parts. La 1a., dividida en vuit capítols, en forma de col·loquis, llevat del capítol vuitè amb els temes següents:

1. combit de deu persones, lo qual contè moltes comunes praticas ques usan en taula.
2. per comprar y vendre
3. per demanar sos deutes
4. per demanar lo canvi, ab altres proposits comuns
5. conversacions familiars estant al hostal
6. conversacions al llevarse
7. proposits de la mercaderia
8. per aprendre a fer lletras missivas, obligacions, quitanças y contratas

La 2a. part " contè molts comuns vocables, que cada die son necessaris, posats per orde del A,B,C." (990).

Al final hi ha una petita guia sobre la pronunciació d'aquestes tres llengües. Sobre la pronunciació de la llengua catalana s'explica en francès: "La langue Catalane se prononce ordinairement comme la latine, en certains lieux suit la langue Castellane, comme ya,ia ça et sans faire forse du gosier, en autres la Francoise, desquelles trois langues elle est composée" (991).

3.2.4. La literatura de les festes públiques i dels certàmens

Les efemèrides religioses i polítiques se solien commemorar amb festes lluïdes en les quals participaven la noblesa i els intel·lectuals, però també els altres ciutadans, ja que la majoria d'aquestes festes tenien per escenari les esglésies i els carrers de Barcelona.

Fets com les beatificacions o l'arribada de relíquies de sants donaven lloc a les commemoracions religioses; el naixement o la mort de persones principals o l'entrada a Barcelona de sèguicis reials motivaven les celebracions cíviques.

Tota manera, la forma de celebrar aquests esdeveniments era, en molts casos, força coincident. Hi havia els oficis solemnes amb els sermons corresponents. Després hi podia haver altres tipus d'actes: cavalcades, jocs, certàmens poètics, escenificacions. El que era civil i el que era religiós es confonia força en aquell ambient: les batalles guanyades se celebraven amb olor d'encens i tedèums, dintre las catedrals o altres grans esglésies, mentre que el món llegendari i mític tenia via lliure en actes pròpiament d'església. Contribuïa a aquest encreuament del que era laic i el que era pietós les característiques que tenia la

religiositat de l'època: l'oficialitat de la vida religiosa, l'afecció a l'aparatositat externa i la vigència de les supersticions.

No és que el segle XVII encetés aquests trets - Bada - en parla com a elements de la religiositat del XVI (1992)- però sí que hi foren presents en tot el Sis-cents. En el moment de festejar quelcom, el pas d'una esfera a l'altra es produïa insensiblement i enlloc es pot il·lustrar tant com en les celebracions de què parlem

El muntatge gairebé teatral que s'endegava en aquests casos tenia totes les característiques de l'estètica barroca: les lluminàries, els vestuaris fastuosos, la música i fins i tot les clors escampades impressionaven tant o més l'espectador que la mateixa acció.

Les manifestacions literàries que acompanyaven aquests actes - les prèdiques, els poemes, els diàlegs de les representacions- apunçaven cap a l'estil alt i greu en alguns casos o la sàtira esqueixada en d'altres, perquè hi havia una tendència evident de convertir en riallada fins i tot les materies més greus, com observa Grilli (1993).

Molts d'aquests esdeveniments ens han arribat per mitjà de relacions escrites de cronistes de l'època.

Aquestes relacions són gairebé sempre escrites en castellà -una prova més de l'assentament d'aquesta llengua en la literatura considerada "de rang"- que es devia pensar que donava un aire més solemne als fets narrats. De tota manera, l'ús gairebé exclusiu del castellà en les relacions esmentades no correspon exactament a l'ús que es feia d'aquest idioma en el desenrotllament real dels actes. Certament, el castellà hi tenia un lloc important, però el català no quedava pas al marge, sobretot en aquells actes que foren observats pel gran públic. La relació de "L'entrada del gran Belluga" de Rafael Seugón (994) n'és un exemple: tot i que aquesta relació fou escrita en castellà, en la petita representació alternaren ambdues llengües més la tosca imitació d'alguna altra que s'utilitzà per produir l'inevitable efecte còmic.

Sota el pseudònim de Rafael Seugon s'hi amagava de vegades Rafael Nogués que, a més de poeta, degué ser un dels cronistes "reconeguts" de l'època, especialment d'aquells incidents relacionats amb la irrupció de la família reial a Barcelona. El perquè alguns cops signava amb el seu nom veritable, mentre que d'altres ho feia amb el pseudònim no ho sabem. Rubió pensa que utilitzava el nom autèntic quan era només relator i que se servia de l'anagrama quan era l'inventor de la totalitat de l'espectacle - des dels vestits fins a les cançons- que ell mateix narrava potser aquest és el

cas de la farsa del gran Belluga (1995).

Sigui com sigui, hem vist de Nogués -també signada - amb el pseudònim esmentat- la relació de l'arribada - de la reina d'Hongria l'any 1630, amb el títol de: El magestuoso recibimiento, y famosas Fiestas que en la insigne Ciudad de Barcelona se han hecho a la Magestad de La Serenissima Reyna de Ungria doña Maria de - Austria, que Dios guarde (1996). Per festejar aquest - esdeveniment la noblesa catalana es disfressà amb motius diversos; hi hagué fins i tot qui decidí presentar-se de bandoler: "Don Juan de Eril, y don Tomas - Fontanet en habito de Bandoleros Catalanes con vestidos riquissimos á su úsança, armados con pistolas, - los grandes tahelis, con sus capas Gasconas, leonadas, y oro...." (1997). De Nogués hem vist també els Para - bienes, y deprecaciones hijos del amor que la siempre leal Ciudad de Barcelona tiene á sus Principes en la desseada venida de la Magestad de Felipe Quarto nuestro Señor, y de sus Altezas (1998), del 1632. (Aquí Nogués firma amb el seu nom, però no sabem si la "Cançion" transcrita -en la línia de la poesia castellana del moment- és d'ell o no). Per fer-se càrrec del tipus de poesia de què es tracta, basta reproduir els primers versos:

En el tiempo en que el tiempo se enriquece
de galas; y en verdor rejubenece,

del año en el Aurora
a quien tributa la fecunda Flora,
entre varios colores;
el ambar vegetante de sus flores..... (999)

Finalment hem vist la citada representació del rei Be lluga, de la qual potser Nogués va ser l'autor d'argu ment, versos i muntatge, com apunta Rubió. En aquest cas, la mascarada és dedicada a l'Infant Cardenal, - l'any 1633 (1000).

Altres cronistes optaren també per la utilització d'un pseudònim -transparent com el de Nogués- a l'hora de signar les relacions festives. És el cas de Don Nomar de Ablas que féu la Descripcion de las fiestas y sa- rao que la Nobleza Catalana han hecho en la presencia de la Magestad de Filipo Tercero en los Reynos de la Corona de Aragon, y quarto en los demas Reynos de su Monarquia, en la Casa de la Diputacion (1001). Es re fereix a l'arribada cantada per Nogués als Parabienes (1002). En aquest cas, la descripció és feta en versos octosíl.labs castellans i el poema no té altre interès que l'esment de noms i cognoms dels nobles ca talans que apareixen descrits a base dels llocs co - muns que s'estilaven a l'època.

Hí hagué també cronista que preferí restar en l'anoni mat. Així, el 1629, en ocasió del naixement del prín-

cep Baltasar Carlos, se celebraren a Barcelona unes festes la relació de les quals es publicà un any després amb el títol de Luzimientos festivos, y luzidas Fiestas que en la Insigne (y jamas alabada como se deve) Ciudad de Barcelona, se han hecho en el feliz Nacimiento de su Principe, Baltasar, Carlos, Domingo, - que Dios guarde muchos años (1003), sense que en consti l'autor.

En iniciar-se la dècada dels 40, les relacions sobre festes públiques no tenen el caire festiu que caracteritzava les precedents: la gravetat del temps s'imposava i no és fins ben avançada la dècada que retrobarem grans celebracions de benvinguda en l'arribada del virrei compte d'Harcourt.

Del 1640 daten els Amorosos desagravios de Iesu Christo Sacramentado, en la insigne, y fidelissima Ciudad de Barcelona, y Otava del Corpus reiterada de Hieronymo de Fontpedrosa (1004) que es refereix a aquella commemoració del Corpus celebrada el mes de novembre per desgreuge de l'altre Corpus no celebrat, el Corpus de Sang. La commemoració consistí en oficis a la catedral de Barcelona i la processó pels carrers on, al costat de l'element eclesiàstic: - els bisbes de Barcelona, - Girona, Solsona i Vic, els canonges i els representants dels ordres religiosos- desfilaren els representants civils - els consellers i els Braços militar, reial i -

eclesiàstic- més una munió de dracs, dimonis i gegants en aquesta simbiosi del religiós i el profà a què fèiem esment abans.

Els Amorosos desagravios, relació detallada dels fets com si fos una crònica oficial, són escrits en castellà, mentre que els versos de Saldoni Simats que fan referència a la mateixa celebració -Amorosos desagravis (1005) i que degué córrer en full solt és en català. Una vegada més observem la divisió de funcions de les dues llengües en litigi a Barcelona: castellà per als escrits que es volien solemnes, català per a la relació destinada a popularitzar-se.

Del 1641 data la Relacio de les festes que la illustre Ciutat de Barcelona ha fetes a sa insigne Patrona S. Eulalia, en accio de gracias de la vitoria alcançà en la Montaña de Montjuich (1006). Fou una celebració eminentment religiosa, amb ofici a la catedral i sermó del jesuïta Jaume Puig. A remarcar que la relació és escrita en català.

La mort de Pau Claris, el 1641, fou també un esdeveniment públic important que originà l'aparició de dues obres singulars: las Lagrimas Catalanas al entierro, y obsequias del Illustre Deputado Eclesiastico de Cataluña, Pablo Claris de Gaspar Sala Berart (1007), dedicadas al cardenal Richelieu i, segons diu

a la dedicatòria per encàrrec de la Mothe: "Mandòme - el General Monsiur de la Mote Oundécourt, las derra - masse al mundo, sacandolas a luz; pero el miedo de - presentarme a V. Eminencia, entorpecia mi pluma....."; i l'Occident, eclipse, obscurat, funeral. Aurora, - claredat, belleza, gloriosa. Al sol, lluna, y estela, - radiant. De la esfera, del epicicle, del firmament. - de Cathalunya... (1008) de Francesc Fontanella. Sala Berart escrigué en castellà, Fontanella en català. - Cap de les dues obres no és pròpiament una crònica. - La de Sala és una oració funerària de gala que predi - cà públicament en aquella ocasió. Fontanella aplega - proses i poemes panegírics (11 en total, entre els - quals 1 en llatí i 1 en francès), sobre el difunt. To - tes dues són obres destinades a lectors selectes. Pel - que fa a l'obra de Fontanella, aquesta és una exhibi - ció de la capacitat literària de l'autor i de les pos - sibilitats expressives de la llengua catalana dins - l'àmbit del llenguatge culterà, malgrat que Fontane - lla diguí a l'epíleg "Perdonau humil discurs, toscó - estil, grosserà ploma pus disculpa mon afecte a tant - objecte quants ma incapacitat causa defectes en lo - efecte....." (1009) i que en la Silva que clou el Pa - negíric insisteixi:

Ou est de ma ronca musa
 rudo estil, toscó borró,
 quenta gloria vencedora,

amparo afecta piadós (1010).

En efecte, aquella "primera flor" de Francesc Fontanel·la que dedicà al seu pare era l'inici del camí que el poeta emprengué per retornar a la llengua catalana - l'espai de categoria al qual semblava haver renunciat.

Pau Fontanilles ho insinua a la dècima dedicada a l'au·tor:

"Vostre elegancia natiua
la primera font es ja,
que al llenguatge Cathalà
poè·ticas flors auia.
Flors vostre cristall cultiua
de fructifera esperança,
ab que doctament alcança
ingeni tant remontat
pera pochs llustres de edat
sigles eterns de alabança (1011).

L'entrada a Catalunya del virrei marquès de Brézé fou celebrada amb festes que es recolliren en català per un cronista anònim, sota el títol de Grandioses festes y demòstracions fetes en les grans Ciutats, de Girona, nobilissima y leal de Barcelona en la entrada del Excellentissim senyor Marques de Bresche gran Mariscal de França Caualler del S. Esperit &c. Virrey,

y Capita General en lo Principat (1012).

El 1642 es feren festes per celebrar la caiguda de per pinyà. La relació que n'hem llegit, titulada Triumphos del amor, glorias del afecto, y fiestas de la lealtad verdadera. Celebradas en la Iglesia Paroquial de Santiago de la Insigne Ciudad de Barcelona, à los 25 de Setiembre 1642. Recogidas por Amor, Afecto, y Lealtad, (1013), dedicades a D'Argenson. Tota l'explicació és en castellà florit, però, com hem assenyalat abans, aquesta no fou pas l'única llengua utilitzada en la celebració. El sermó de Josep de Jesús Maria dins l'ofici celebrat a l'església de St. Jaume, fou en català - com també ho foren els dos sonets que el Col·legi Christianissim adreçà a la ciutat de Barcelona i a la Diputació i Principat de Catalunya per tal de convocar-los a la celebració. Seguint un costum habitual, aquests sonets foren penjats en llocs ben públics: "dos dias antes de las fiestas, ilustraron à los lugares publicos de la Ciudad" (1014). A part de les cerimònies religioses hi hagué al porxo de l'església una lectura de poemes, audició de cançons i petites representacions dialogades, com la de la Fama i els catalans que pondera la victòria catalana i francesa. Aquest diàleg va ser pronunciat en llengua catalana. Foren llegits poemes en metres diversos: romanços "en diferentes idiomas", i sembla que el cronista se sorprengui de l'encert del romanç en llengua catalana com si l'es

forç fos més meritori "Que bien penetrò el assumpto, - y causa impulsiva de estas fiestas con los motivos de la elección del lugar, el que no saliendo de los acen- tos de su nacion se ostentò en este romance dulce, y - florida Thalia" (1015)- un epigrama en llatí dedicat - al mariscal de la Mothe (1016) i un sonet i una glosa en portuguès. Cal remarcar que la relació dels esdeve- niments que se li dóna a un cavaller francès es fa "en Española lengua" (1017):

També hi hagué jeroglífics sobre temes proposats -el - lleó, el gall i la flor de lis- que foren escrits en - llengua castellana i en llengua catalana, aproximada - ment meitat per meitat.

Cal remarcar l'absoluta absència de la llengua france- sa en totes les composicions i l'ús del llatí en l'epi- grama destinat a la Mothe.

Al 1643, la mort de Lluís XIII donà lloc a solemnís- síms funerals amb profusió d'epitafis, jeroglífics i poemes que es col.locaren al voltant del túmul i a les portes de l'església. L'esdeveniment luctuós ens és ex- plicat en català per un cronista anònim (1018) que co- pià algunes de les composicions poètiques "dexant les de llengues peregrines". La selecció que fa és la de - cinc epitafis en llatí, dos en francès i quatre en cata- là i tres en castellà. Alguns poemes com el romanç . A la

muerte del Christianissimo Monarca Luis Tercio Decimo de Francia..... (1019) circularen impresos en solitari per ser divulgats entre els lectors de fulls solts.

Però la represa de les celebracions fastuoses i multitudinàries no es produí fins al 1645, amb l'arribada del comte d'Harcourt a Barcelona. Un romanç en castellà s'encarrega de donar-li la benvinguda:

"Sea gran Conde de Arcourt
bien venido vuestra Alteza,
a honrar este Principado,
y à que nuestro Virrey sea...." (1020)

.....malgrat la llengua emprada, els versos són naturalment anticastellans:

"Como ay Catalan que aguarde
de Castilla cosa buena?
Miren que bien que pagaron
servicios l'año quarenta" (1021)

Al final del llarg romanç, hi ha una dècima escrita - en català, a manera d'amenaça contra els castellans:

"Castellà, no tindran lloch
tas traças y tas quimeras,
Porque lo de Arcourt que esperas

sab jugar molt bé lo estoch:
Diferent aniràl joch
Del que és anat fins assí,
Not llevaràs prou matí
Pus lo seu valor innat
Molt a ta costa has provat
En lo Casal y en Turí" (1022).

També a la comtessa d'Harcourt se li dedicà una llarga composició poètica amb motiu de la seva arribada.- L'estrofa triada fou l'octava reial que donà a l'obra una gravetat una mica embafosa i no la salvà de la mala qualitat que respira el conjunt d'aquests poemes de circumstàncies. Com en el cas precedent, l'autor no consta, però sí que hi ha en canvi una dedicatòria al lector que té interès per la justificació que fa de la llengua escollida: "Va escrito este Panegyrico en lengua Castellana; mas no por esso en mengua de nuestra Cathalana; porque solo el intento principal ha sido, que sus Serenissimas Altezas lo entendiessen mejor, mas versados en aquella que en aquesta: y por otra causa peregrinando este papel (por su dicha) en partes remotas lo entendiessen mas, por ser la lengua Castellana, la que mas peregrina" (1023).

La composició a la comtessa d'Harcourt s'inicia amb aquesta octava:

Rompa mi pluma la urna del cilēcio
que t̄ata perla, y fino amor encierra:
frague mi ingenio, aūq̄ no vn Terēcio
festejos oy de Gotolana tierra:
suene mi voz (q̄ aplausos le sētēcio)
del hondo valle a la mas alta sierra,
y de Harcourt la Princesa en varios modos
canten, celebren, y veneren todos (1024).

A aquesta octava segueixen 65 octaves més.

Quan el 24 de març de 1647 es bateja el fill del com-
te d'Harcourt se celebren festes cortesanes, la des -
cripció de les quals correu a càrrec de Francisco -
de Aguaviva. Els poemes foren escrits en castellà, pe -
rò l'autor explica que això no pot causar dificultats
de comprensió:

"Por esta y otras razones
toda Barcelona libra
los versos de aquesta fiesta
en su gran sabiduria,
aunque en lenguaje español
compuestos ninguno diga
que allegar puede ignorantia
pues todos tienen notitia (1025).

Francesc Fontanella escrigué la lletra dels "villansi

cos" que es cantaren durant el bateig, segons consta -
al Romance al bautismo (1026), però no van ser inse -
rits a la notícia de les festes que recull el Dietari
de l'Antic Consell Barceloní.

Durant la dècada dels 50 se celebraren algunes festes
públiques, si bé sembla que no tingueren el relleu de
les precedents. De fet, la situació era poc propícia -
a manifestacions festives: el Principat estava exhaust
dels anys de guerra que encara continuava i Barcelona
a penes aixecava el cap després de la capitulació for-
çada. Quan entrà Joan d'Austria acabat el llarg setge,
però persistint encara la pesta i la fam, la benvingu-
da consistí sobretot en la celebració d'oficis religio
sos. Uns mesos més tard, el febrer de 1653, s'organit-
zaren festes populars de més gruix -música, danses, -
màscares, ruixada de perfums als assistents- que feste
javen la conservació de les llibertats catalanes (1027).
Però la noblesa part de la qual s'havia exiliat a Fran
ça en anys posteriors, tenia poc humor per participar en
saraus i representacions. El període "ensopit", però, -
durà poc: el 1658, en ocasió del naixement del príncep
Felipe Próspero, fill del rei, la Diputació organitzà
un seguit d'activitats -ofici, sarau, momeria i tor -
neig- on dames i cavallers disfressats dansaren com si
res no hagués passat. Aquests actes meresqueren també
una relació impresa feta pel ciutadà honorat Iusepe -
Monràs: Açasaios con que la muy ilustre Diputacion del

Principado de Cataluña, festejo el felicissimo nacimiento de su alteza el Principe N.S. Don Felipe Prospero (1028) La crònica escrita en castellà, llueix - un increïble llenguatge barroc.

Amb les dades que tenim podem afirmar que la llengua amb què se solia fer la relació més o menys oficial de les festes públiques celebrades entre 1630 i 1660 era la castellana, mentre que el català féu una aparició escadussera en la literatura d'aquest tipus en els primers anys de la dècada dels 40 -relació de les festes a Sta. Eulàlia per la victòria de Montuïc - (1641), relació de les funeràries per la mort de - Lluís XIII (1643) o la relació de l'entrada del marquès de Brézé (1641)- coincidint amb els anys de màxima catalanització.

Ara bé, com hem dit abans, l'ús gairebé exclusiu del castellà en aquestes cròniques sumptuoses no es correspon a l'ús real d'aquesta llengua en els actes - que configuraven les festes: en aquests actes el català hi tenia una presència, sobretot en els cele - brats als carrers i a les places, que solien ser bilingües: així d'una banda, n'asseguraven la intel·ligi - bilitat i, de l'altra, no renunciaven a la llengua de moda.

Pel que fa als certàmens poètics, aquests solien -

ser a l'època un acte més dintre del programa de celebracions religioses extraordinàries. Inclosos dins la trentena d'anys que ens ocupen en trobem dos: el de St. Tomàs, organitzat per l'Acadèmia de St. Tomàs, per celebrar l'arribada a Barcelona de la relíquia d'aquest Sant, al 1643, i el de la Immaculada organitzat per la parròquia de Sta. Maria del Mar al 1656.

Al llarg del segle n'hi hagué d'altres: al 1601 la Justa literaria (1029) en la canonització de St. Ramon de Penyafort convocada pel Consell de Cent de la ciutat de Barcelona, del qual hem llegit la relació en castellà que féu el P. Rebullosa. Al 1614, el de la beatificació de Teresa de Jesús (1030) amb relació en castellà de Josep Dalmau. En aquest certamen les composicions podien ser escrites indiferentment en castellà o en català per als diferents concursos on es fixava el tipus d'estrofa a emprar, fora del primer on s'exigien epigrames llatins i del cinquè on s'havia d'escriure en castellà. Aquesta possibilitat de triar la llengua portà als concursants a decidir-se gairebé unànimement pel castellà: el 3er., 4art., 6è. i 7è concurs optaren respectivament 6,5,7 i 8 composicions en castellà i cap en català i en el cas del 2on., per 14 composicions castellanes només se'n presentaren dues de catalanes, una de Geronim Pujades i l'altra de Geronim Ferrer de Guissona. Són fets que diuen alguna cosa sobre la salut literària de la llengua catalana. Al 1618 hi hagué

un certamen per la Immaculada, la Sentencia poética - del qual, escrita per Vicente de Moradell, capità - d'artilleria, ens assabenta que el canonge Ferrer de Guissona també hi participà (1031).

Posteriorment al 1660, hi hagué a l'any 1662 les festes a la Immaculada que es recolliren en una relació titulada Magestuosa selebridad que en aplausos festivos consagra el zelo de la Augusta y noble Ciudad de Barcelona à la nueva declaracion que la Santidad de - Alexandro Septimo à dado en su constitucion Apostolica (1032). Potser no hi va haver pròpiament un certamen poètic, però sí que per a l'ocasió s'escrigueren poesies - la majoria en castellà, si bé algunes foren escrites en llatí, català i italià, tal com consta en la relació en castellà (1033).

Finalment, al 1686, la ciutat de Barcelona celebrà - unes festes dedicades a Sta. Eulàlia amb certamen - poètic en el qual es premià la millor poesia en llatí, en català i en castellà. La relació en aquest cas fou també en castellà.

Pel que fa als dos certàmens realitzats dins el perío de 1630-1660 d'un, l'organitzat per l'Acadèmia de St. Tomàs del convent de Sta. Caterina de Barcelona l'any 1643, en ocasió de l'arribada de la relíquia del sant des de Tolosa, en sabem algunes coses. En efecte , a

travès de la Notificatio de les festes (1034) sabem -
que el setè dia hi hagué la publicació dels premis -
del certamen poètic. El programa en qüestió es en ca-
talà, però no sabem en quina llengua s'exigiren les -
poesies que hi participaren ni quantes s'hi presenta-
ren. Ara bé, pel tom II del Lumen domus (1035) sabem
que el vexamen corregué a càrrec de Francesc Fontane-
lla "lo fill del Dr. Fontanella assentat que estave -
bax la trona....." (1036) que el vexamen durà "per -
espay de dos horas" i que abans d'iniciar-se el Dr. -
Vega, catedràtic de Retòrica de la Universitat, digué
una oració en llatí. Hem pogut llegir aquest vexamen
al manuscrit A-67 de l'Institut d'Història de la Ciu-
tat i al 80 i 172 de la Biblioteca de Catalunya. La -
intervenció de Fontanella comença amb la Introducció
a la sentència, poema fet en octaves que presenten el
certamen, però que arriben a esdevenir una veritable
oda a Barcelona, exaltada primer en boca del poeta, -
després en boca d'una sirena i, finalment, pel riu -
Llobregat, que ho fa en romanç. Tot el món mitològic
que pobla la ciutat i la seva rogalia -tan caracterís-
tic en gran part de l'obra poètica i dramàtica de Fon-
tanella - apareix en aquest poema: les nimfes i i si-
renes del mar que besa la ciutat, les nereides del -
Llobregat, la presència dels déus del món clàssic- Mi-
nerva, Mart, Apol.ló, Mercuri... - que miren benigna-
ment Barcelona. Al Vexamen pròpiament dit Fontanella
adopta el nom de Fontano i explica l'aparició d'Apol.ló

mentre dormia el qual li expressa la seva ira contra Barcelona pel menyspreu que té als poetes, a qui ha destinat un "hospital de llunàtics". Fontano visita aquest hospital a instàncies del déu i veu en departaments diferents els poetes llatins, els poetes castellans i "catalans fingits" i els poetes catalans. En aquesta composició Fontanella apareix vinculat a l'Acadèmia tomista de Sta. Caterina i, potser fou en el si d'aquesta acadèmia que junt amb altres poetes intentaren recuperar per a la llengua catalana l'espai que ja no tenia com a llengua de cultura.

l'any 1656 se celebrà una Justa Poètica sonada a l'església de Sta. Maria del Mar' dintre de les festes dedicades a la Immaculada (1037). En aquesta ocasió l'església aparegué adornada amb jeroglífics; poemes i dibuixos penjats a les parets i a les portes i les columnes, com s'estilava a l'època. A l'ofici religiós hi assistí Joan d'Austria i els Consellers de la ciutat. Tot això ho sabem per la Relacion de las sumptuosas fiestas que esta ilustre Parroquia hizo en honrosa memoria de tan soberano Mysterio (1038) que féu Francisco Modolell i Costa, el qual, d'altra banda, fou un dels participants al certamen poètic, on presentà poemes en llatí i italià. Modolell, com els altres autors de relacions de festes i commemoracions, escrigué en un llenguatge acuradíssim i artificios del to següent: "Despachò el siguiente Dia el Sol à su Precursora la -

Aurora sobre las plumas de los vientos à correr las -
Campañas del País Barcelonès, y llegando a la Ribera
del Mar, que argenta sus arenas, viò tal prevencion -
en ella de festivos jubilos que llorando perlas de -
alegria sobre sus plantas, torciò presurosa el passo
à los Palacios del Sol dorados" (1039). El certamen -
poètic constituí un clar exponent de la desvaloració
a què havia arribat la llengua catalana en la gran li
teratura.

Dels set temes proposats (tots ells lliguen el món mi
tològic amb el món religiós: s'ha d'escriure un epi -
grama llatí sobre Saturn, perquè, segons s'explica, -
provocà un segle d'or que portà la dissort a Adam -
fins que Maria no el redimí; o bé a Júpiter, senyor -
del llamp, ja que Maria ferí d'un llamp la naturalesa,
etc.) només en un, el de Mart, s'exigeix que les com -
posicions que es presentin siguin escrites en català.
A aquesta poca presència de la llengua del país que -
ja de per sí és prou simptomàtica s'hi afegeix un al -
tre fet molt significatiu: les composicions sobre -
Mart han de ser burlesques. Hi ha, doncs, una reserva
del tema graciós, com si la llengua hagués perdut -
les aptituds d'expressar escaientment els assumptes -
seriosos i només servís per a temes menors, de per -
riure. Vegem com ho explica Modolell: "Marte. Planeta
de capa, y espada, soldado à lo valenton, con botos -
reta Marte, en romance para que lo entiendan todos, -

al infernal vivorezno. Ayudenle los Poetas con mofas en un Romance Catalan burlesco de 15 estrofas por lo menos, y no mas de 20. Se dara al que mas a gusto del fanfarron le compusiere una pieça de valor de ocho ducados (1040). "Foren presentades 6 composicions, - molt poques si les comparem amb les 11 que es presentaren al tema Saturn que exigia el llatí; i les 13 i 15 respectivament que es presentaren als temes de Júpiter i la Lluna que exigien composicions en castellà tractades seriosament. La de Doña Maria Sans y Puig remarca com pot ser de pràctic utilitzar la llengua vulgar:

"Que mes val dirto en Romans
 Perque millor ho entengues
 sense posari mes sal" (1040)

Es tracta, doncs, d'emprar el català perquè ho entenguin tots. No hi ha altre objectiu que aquest.

Una altra remarca a fer: no hi va concórrer cap composició en francès, malgrat que el tema Mercuri deixava via lliure a composicions escrites en llengües que no fossin la llatina, l'espanyola o la catalana. Segons s'explica, un gavatx s'hi va voler presentar, però s'accidentà a mig camí: el francès era l'enemic en aquella Barcelona que havia retornat a la submissió de Felip IV.

3.2.5 el teatre

El període de 1630 a 1660 no era aparentment bo per a les manifestacions teatrals, perquè dues circumstàncies prou poderoses hi jugaven en contra: la guerra, que ocupà molts d'aquests anys i que capgirà el desenvolupament de la vida quotidiana en moltes zones, i la campanya hostil promoguda per l'Església.

Paradoxalment, el teatre o les activitats parateatrals hi foren ben presents en aquest temps. Petites representacions sorgien inevitablement en les celebracions populars i en les més elitistes, mentre que veritables obres dramàtiques de signe divers, reservades a cicles literaris o realitzades en un escenari com cal, constituïen la diversió per excel·lència, malgrat totes les traves.

Sembla que sempre s'estigués a punt de fer teatre; i no caurem en la temptació de titllar així els sermons, tot i que un predicador hàbil -que cridava, que gesticulava, que plorava si convenia (1042)- seguit per un públic atent, podia oferir una activitat carregada de dramatisme. I deixarem de banda també altres manifestacions religioses, com els oficis solemnes o les processons, que es realitzaven de forma prou espectacular.

Però el cas és que la societat catalana, tocada per

l'exasperació pròpia del Barroc a què al·ludeix Fuster (1043) - exasperació encara més aguditzada per les condicions polítiques i sòcio-econòmiques - es trobava abocada a l'espectacle i a la facècia. Certs crítics - (1044) consideren que era una societat "teatral" i que aquesta teatralitat subjacent es manifestà, talment - com si fos "la punta d'un iceberg espectacular" (1045), en el teatre pròpiament dit.

No cal dir que el fenomen teatral té un gran interès - des del punt de vista lingüístic. Fuster el considera de gran importància en el procés de castellanització (1046). La seva capacitat de convocatòria i l'heterogeneïtat - dels convocats - almenys en algunes de les seves manifestacions - constitueix un dels exponents més clars de la salut, l'arrelament i l'acceptació de què català i castellà gaudien a la Catalunya del XVII.

En el panorama teatral força divers, les dues llengües entraren en competència, encara que els seus camps estaven ben delimitats d'entrada. Podem dir que, en general, el català es reservà per a les representacions populars, religioses o profanes, l'escenari ideal de les quals solia ser el carrer. Així passà, per exemple, en els quadres provinents dels cicles religiosos medievals referits a Nadal i a Pasqua.

A la dècada dels 40, però esdevingué el vehicle expres

siu volgut per a un teatre culte que naixia amb objectius regeneradors.

El castellà, que no deixà de fer incursions en el camp popular tenia el terreny adobat en les representacions que com a divertiment muntaven els nobles i en allò que en podríem dir el "gran teatre", el que es veia pagant a les cases de les comèdies de les ciutats, especialment al teatre de la Sta. Creu de Barcelona. Allí es devien representar les obres dels dramaturgs castellans de moda, com Lope de Vega, Calderón o Tirso, per part de companyies que devien fer de la gran ciutat -els itineraris abraçaven ciutats i pobles- un punt de parada obligada.

D'altra banda, la revolta catalana del 1640 deixà també- entre tanta i tanta lletra escrita- un sediment teatral. Al marge de consideracions literàries i de contingut, el bilingüisme que presenta - que en algun cas té un tractament clarament diglòssic- incita a la reflexió sobre aquest tracte de favor que es prodigava a la llengua castellana, utilitzada fins i tot en obres destinades a defensar la causa de Catalunya i a combatre els projectes polítics assimilistes dels castellans.

3.2.5.1 dramatitzacions religioses i profanes, l'església i el carrer

Pel que fa al teatre religiós procedent de la dramatització de la litúrgia, aquest se solia representar a les places i als carrers, o en algun camp o era on s'aixecava un cadafal , i fins i tot a l'interior de les esglésies, tot i que Trento el n'havia foragitat.

Sobre aquesta persistència, Massot i Muntaner (1047) addueix la prohibició d'aquestes representacions - - "que acostúman ferse en algunes Parròquias, en Iglé - sias de aquest nostre Bisbat, en particular la nit - santa de la Nativitat de nostre Senyor, Dijous, y Divendres Sant" (1048)- que contenen les Constitucions Sinodals de la diòcesi de Barcelona, de l'any 1673, i les de la diòcesi de Girona, al 1684. Sembla que la - gentada que mobilitzaven provocava avalots.

Els temes, doncs, eren els relacionats amb el naixe - ment de Jesús (adoració dels pastors, dels mags, etc) (1049) o amb la seva vida i mort (conversió de la samaritana, darrer sopar, martiri i davallament de la - Creu, etc.) A aquests, s'hi hauria d'efegir un tercer cicle dedicat a les vides dels sants que, per a Romeu (1050) completa el cicle de la passió, en fer palès - el triomf de la creu. Aquest teatre de procedència me - dieval havia substituït el llatí pel vulgar des de la

segona meitat del segle XIII (1051).

Les passions d'Esparreguera i d'Olesa -que es representaven al XVII (1052)- serien uns bons exemples de la volada que aquest gènere adquirí en llocs determinats del Principat. Dintre d'aquest tipus de representacions podem esmentar també la Comèdia del Sopar que es realitzava cada any pel dijous sant a l'església de St. Esteve d'En Bas (1053).

Quant al teatre hagiogràfic, tampoc no s'estroncà i rebé fins i tot noves aportacions, amb visos de modernitat, com ho va ser la Comèdia famosa de Santa Bàrbara de Francesc Vicenç Garcia, representada a Vallfogona de Riucorb el 16 de març de 1617 (1054).

Totes aquestes obres eren en català.

Quan hi havia alguna commemoració religiosa extraordinària, se solien programar també representacions: així succeí força anys abans a les festes de beatificació de Sta. Teresa, en les quals s'oferí al públic nombrós la lluita entre àngels i dimonis i les temptacions de què fou objecte Teresa per part d'aquests últims. En aquesta ocasió, les cadires valien quatre rals, preu molt exagerat, com explica el cronista: "cosa que no se ha visto en esta ciudad en ocasion alguna de comedias, o fiestas de juntas o torneos" (1055)

Hi havia també les petites representacions lligades a les festes populars religioses o no: al capdavall - aquest extrem sovint quedava una mica fosc, perquè religiós i profà apareixien barrejats d'una manera inextricable, com ja hem dit (1056).

El Corpus era una d'aquestes festes. Probablement ja eren lluny els Corpus fastuosos de Barcelona, com el del 1424, farcits de representacions que anaven des - de la Creació fins a diversos quadres sobre passatges de la vida de màrtirs i d'altres sants (1057), Però - tot i que la festa sembla que decaigué durant el XVII, hem llegit al Dietari de l'Antic Consell Barceloní. - any rera any, com el dia abans es feia un assaig del ball de l'àliga que havia de desfilar l'endemà. Altres personatges fantàstics hi desfilaven també -àngels i - dimonis, moros i cristians- damunt d'escenaris mòbils o "roques". Es possible, però, que les representacions consistissin només en quadres mímics.

La tradició de celebrar festes civils amb escenificacions arrencava de lluny. Les que es muntaren a Girona en ocasió de la presa de Granada pels Reis Catòlics (1492) en poden ser un exemple (1058). En aquella ocasió hi hagué tres representacions, que probablement - no mancaven de diàlegs.

Ja al XVII, les mascarades per excel·lència fetes al - i

carrer s'esdevingueren pel Carnestoltes.

No hem d'oblidar, però, que algun espontani podia -
oferir un espectacle dràmàtic més o menys insòlit, -
encara que no sempre reeixit.

Per exemple, un bon dia de 1642, els vianants de Bar-
celona -la relació en vers parla de 6.000 persones -
(1059)- pogueren contemplar com pujava per la Rambla
una mena de carro grandíols arrossegat per quatre ca-
valls dintre del qual set homes representaven les -
set virtuts de Catalunya: fe, esperança, caritat, jus-
tícia, fortalesa, temprança i prudència. A part dels
homes, el carro anava carregat de jocs d'artifici -
que havien de petar al temps projectat, però que, per
accident, explotaren abans d'hora a la Boqueria, amb
les conseqüències que s'expliquen:

A unos quemò el vestido,
à otros cabello y barba,
y porque fuesse mas fresco,
alguno quedò sin calças (1060)

Com hem dit, una de les diades que més es prestava a
representacions de tota mena era sens dubte el Car -
nestoltes. A part del famós de 1633, el del rei Bellu
ga, coneixem la relació en vers català de tres d'aquests

Carnestoltes de Barcelona. Encara que tots ells són anteriors al 1630, creiem que ens poden il·lustrar sobre la mena de festa que era aquesta i que, versemblantment, degué seguir els mateixos patrons en anys posteriors. El primer és el de 1616; el segon, de 1619 i el tercer, de 1625 (1061). La relació del Carnestoltes de 1616 fou feta en rima de Jaume Roig per Miquel Ribes (1062), natural de Granollers, el qual dóna notícies curioses sobre les caputxades i entremesos i sobre altres detalls de caràcter festiu, com la instal·lació de paradetes de pastissos i altres menges al carrer de la Palla.

La segona, feta per Nicolau Gaciot de Tor (1063) és una carta en vers per a "na Joana, sa Servidora" on li refereix la simulada arribada a Barcelona de la reina del Catay (1064) -la Xina, segons sembla- per a la qual la ciutat preparà una singular rebuda. En primer lloc, l'aposeñador conduí cadascun dels integrants de la cort reial a les cases dels nobles barcelonins per tal que hi fessin estada mentre duresin les festes. Després començaren les festes pròpiament dites, amb una cavalcada que recorregué els carrers de la ciutat. Els qui desfilaren, que constituïen el seguici de la reina, eren turcs, capitans, ambaixadors de França, Venècia i Portugal, negres, armenis, el metge i els practicants, els caçadors i

els cavallers i les dames. Cadascuna d'aquestes comparses feia el seu número, que podia ser molt espectacular, com el cas dels caçadors per als quals es muntava un bosc on havien de buscar els conills.

La tercera relació dóna compte del testament de Carnestoltes, testament escrit per a ser cantat "al to de mes ay" i dirigit als "honorables Proms, y Clavari" (1065). Imaginem la multitud escoltant la llarga tirallonga que comença així:

Puix no sem escusa
morir prestament,
ordenar vull mes cosas
y fer testament:
perque ningú resta
de mai mal content
hoyreu den Carnestoltes, mes hay,
lo seu testament, lo seu testament (1066)

Però un dels carnavals més sonats degué ser el de 1633 que festejava l'entrada del rei Belluga a Barcelona, la relació del qual fou feta en castellà per Rafael Seugon (1067) i reproduïda per J. Givanel i Mas al Butlletí de l'Ateneu Barcelonès (1068).

Com en el Carnestoltes de 1619, que celebrava l'arri

bada de la reina del Catay, els aposentadors -20 en total- recorregueren Barcelona el dia abans que arribessin els reis per tal d'apostar els components del seguici reial a les cases de la noblesa barcelonina. Al mateix temps, lliuraren a l'Infant Cardenal que en aquells dies es trobava a la ciutat un memorial que tenia el to següent: "Serenissim Senyor: Dilluns al nexer del sol ple de contento ple de bellugaynes desembarca lo gran Belluga en Badalona.." (1069) El cronista fa constar que no tradueix aquest memorial en castellà perquè "... es tan facil la exposicion de este idioma escrito, que no quiero traducirlo..." (1070). A l'endemà una processó de màscares que representen personatges literaris, cadascun definint-se a si mateix per mitjà d'uns versos burlescos, avança cap a la Universitat. Aquests versos són en llengua catalana en el cas de Pierres i Magalona, Florisel de Niquea, Galaor, Rosicler, Kiryeleyson de Montalvan, i el rei Sorneguer; mentre que Don Quijote, Dulcinea, Sancho Panza, Roldan, Reynaldos de Montalban, Tirante el Blanco, Don Diego de Noche, el rei Artus, la sàvia Urganda, Palmerin de Oliva, Amadis de Grecia i Amadis de Gaula reciten en castellà.

La pintoresca processó va avançant lentament, mentre el cor canta "con un tono admirable y voces estremadas en cada quadrilla":

Es lo mon casa de boigs
mossen Belluga
pus que no si pot fer mes
visca qui puga
Es lo mon corral de ruchs
mossen Belluga, etc.
Es lo mon sinia de orats
mossen Belluga, etc.
Es lo mon un fum espes
mossen Belluga, etc.
Es lo mon mentir qui pot
mossen Belluga, etc. (1071)

És interessant observar l'alternança de llengües en aquest espectacle muntat perquè el contemplés la ciutat sencera. Les cançons iròniques que cada grup entona són en castellà, català o en alguna altra llengua estrafeta que resulta còmica. Així, "por la na - cion Española" canten un romanç ple d'intenció, del qual reproduïm l'inici:

Coronado de vitorias
y adornado de valor
a luzir en esta entrada
llega un famoso esquadron.
El despejo, el ayre, el talle,
es el celebre Español

!ay que gala, gracia y gasto
si pagan lo que costó! (1072)

Mentre que els músics francesos diuen "en su lengua":

Esculies du Rue de França
fara la tin tin tin
Dançarets la gaya dança
pour le Rue è pour le Deufin,
fara la tin, tin, tin (1073).

I els negres:

En tal fiesta, en tal contenta
usià, usià, usiè
vengan de santo Tomè
tutula negla parenta
y a jegan mas de qualenta
por besar el pie à Belluga
fumala, cugula, tragala, muga
ay Dioso, que se le ve,
usiè, usiè, he, he,
besamo la mano de vosance (1074).

La "letrilla" en català es canta a dos cors i la lletra no deixa de tenir un regust amarg semblant al de la cançó entonada pels cors mentre el seguici s'enca minava cap a la Universitat:

Coro: Es refrany antich
regla segura:
sempre boigs tenen ventura

Solo: Naxer discret i assortat
esdeue pocas vegadas...
com lo traurer arengadas
de las arpas de algun gat,
sempre veig que es mes medrat
lo mes gros de ferradura, etc. (1075)

La festa s'acaba amb el ball de la sardana -Seugon -
remarca "bayle es este catalan"- per part del rei Be
lluga i la seva dona.

Com diu Rubi6 (1076) la tria dels personatges prota-
gonistes dels llibres de cavalleria -lectures que la
noblesa coneixia b6- era una concessi6 a l'aristocrà-
cia i a la cort del virrei, com també ho degué ser -
la tria de la llengua en què es féu la cr6nica; però
les cançons que es cantaren a continuaci6, totes -
elles tan plenes de malícia, anaven destinades als -
altres espectadors, la gent del poble que disfrutava
amb el llenguatge, mofeta i estava avesada al tripi -
joc de llengües ja habitual en els espectacles popu-
lars. En aquesta ocasi6, l'ús del castellà en el ro-
manç "por la nacion Española" de què ja hem parlat -
acabava d'arrodonir la figura de pinxo que devia ser

prou freqüent entre els soldats forasters hostatjats en terres catalanes. El gest acabaria en tot cas de fer comprensible el que podria restar més fosc de sentit.

Les festes que celebraven arribades de personatges reials solien comptar amb alguna representació dintre de la programació de benvinguda. Aquesta representació solia ser feta pels mateixos nobles que, pel que sembla, tenien una inclinació inevitable cap a l'histrionisme. A Barcelona, quan arribà la reina d'Hongria, el 1629, els nobles es vestiren de pastors de francesos, d'espanyols, d'emperadors romans, de salvatges, de nimfes... Comparegueren així amb els seus criats i, encara que el cronista no ho expliqui, algunes escenificacions mínimes degueren fer, abans de córrer l'estaferm i de celebrar el torneig (1077). El 1636, l'arribada de la princesa de Carinyan provocà celebracions semblants (1078).

Un caire més privat degueren tenir certes "momeries" que la noblesa muntava per omplir el lleure. N'hem llegida una Dança Momeria, hecha por los caballeros-franceses, que oy asisten en la Ciudad de Barcelona, intitulada, la reuolucion del Siglo (1079) plena de simbolisme polític, protagonitzada pels nobles francesos residents a Barcelona durant els anys d'annexió a França. A l'obra, editada per Lacavalleria el 1644,

consten els noms dels cavallers -"el señor conde -
Rauel, el señor Talon, el señor Desmons, el señor San
German, el señor Baron de Fonteralles, el señor Baron
de Santa Coloma, el señor de Serillach, el señor des-
Adriens- que representaven els déus mitològics, les -
virtuts, els vicis, les estacions, Europa, Castella, -
França, etc. La composició és tota ella escrita en -
llengua castellana, ni traces de català, ni traces de
frances. L'espai de llengua de cultura que el caste -
llà havia fet seu queda palès una vegada més.

En ocasió del bateig del fill del comte d'Harcourt. -
l'any 1647, la noblesa preparà un cop més una repre-
sentació. El cronista de les festes, Francisco de -
Aguaviva, que escrigué tota la relació en castellà,
explica que el tema escollit fou el de la defensa -
que el comte Ramon Berenguer IV féu de l'emperadriu-
d'Alemanya acusada d'adulteri i la subsegüent cessió
del Rosselló i la Cerdanya al comte català, en prova
d'agraïment (1080). L'escenificació d'aquest tema -
fou precedida per la cerimònia d'aposenar tot el se
guici que acompanyava l'emperadriu -Gayferos, Reynal
dos, Durandarte, Agramonte, Oliveros- a casa de les
dames barcelonines, com s'estilava. També en aquesta
ocasió la noblesa es decantà per l'ús d'una sola llen
gua -la castellana- com es desprèn dels poemes que -
Aguaviva transcrigué en la seva relació, el qual, -
d'altra banda, confessava que l'ús del castellà no po

dia comportar cap problema a ningú, en uns versos que ja hem citat anteriorment:

Aunque en lenguaje español
compuestos ninguno diga
que allegar puede ignorantia
pues todos tienen notitia (1081)

Aquests versos responien a un estat d'opinió força compartit: la llengua castellana havia arribat evidentment a tots aquells que podien copsar l'espectacle, els del sector més culte de la societat, però també a altres capes ciutadanes havia arribat "la notícia": el castellà s'havia fet habitual una mica pertot arreu.

L'any 1658, Barcelona, sota l'obediència del rei d'Espanya, celebrava el naixement del príncep Felip Próspero. Una altra noblesa, la que substituïa l'anterior esborrada pels canvis polítics, organitzava les mateixes festes amb disfresses, màscares i momeries. La llengua utilitzada també era la mateixa: el castellà (1082). Els nobles addictes al rei francès i els addictes al rei castellà coincidien a l'hora de triar la llengua.

3.2.5.2 teatre castellà, companyies i actors

Ja hem vist com el castellà s'havia fet present en les representacions dels nobles (1083) i també com havia fet incursions en certes mascarades muntades a Barcelona per Carnestoltes (1084).

Però cap d'aquestes aparicions és comparable amb la que comportà el trànsit de les companyies de còmics- que seguint itineraris diversos arribaven a les ciutats i als pobles catalans: es tracta del teatre que es representava a les cases de les comèdies -on n'hi havia- o en els escenaris que s'habilitaven per aquest fi.

Pel que fa als locals, a Catalunya comptaven amb casa de les comèdies Barcelona -des del 1601 començà a funcionar el teatre de la Sta. Creu, a la Rambla, però els còmics havien tingut un lloc assignat per representar ja al 1579- i Perpinyà, almenys des del 1631 - (1085). Aquests eren els locals idonis, perquè es tractava de veritables teatres. Les ciutats que no en tenien, muntaven l'espectacle en un local a l'aire lliure.

La majoria de companyies de còmics itinerants eren d'extracció castellana i el seu repertori en castellà: aquesta era l'única llengua comercialment rendible, -

ja que garantia la comprensió en la majoria de les terres de la corona espanyola i l'acceptació -ni que fos per gust de l'exòtic- de la resta. D'altra banda aquestes copaven els escenaris peninsulars i, per tant, si es volia anar al teatre, s'havia d'anar al teatre en castellà. Al capdavant la llengua forastera podia ser un element més de la facècia -i recordem que al llarg del XVI les representacions en llatí dels estudiants eren obertes al públic (1086) i a València, a finals del XVI, uns còmics italians tingueren un èxit considerable (1087).

Per això no és estrany tampoc que actors catalans professionalitzats formessin part de companyies castellanes o bé, amb companyia pròpia, tinguessin un repertori castellà. De finals del XVI (1599) data un contracte de l'actor català Pau Castanyeda amb "l'autor" de comèdies Hernando Sánchez, en virtut del qual es compromet a actuar ell i la dona en la companyia d'aquest (1088). Aquest mateix actor és esmentat al 1608, quan empenyora els seus vestits de comediant (1089).

Mig segle enrera, al 1542, una companyia de còmics ambulants -Andreu i Perot Solanell, Joan i Toni Blanch i Bertran del Tint- representaren una comèdia castellana, Claudina, i una farsa que també ho devia ser a Puigcerdà, potser perquè en aquesta època hi havia

tropes de soldats castellans apostats en aquesta ciutat a causa de la invasió del Rosselló pels francesos (1090). La companyia d'Andreu Solanell també tenia en el seu repertori una comèdia llatina que representà a Girona amb la col.laboració dels estudiants (1091) i, probablement, alguna de catalana.

La representació d'obres llatines s'esdevingué amb força freqüència al llarg del XVI per part dels estudiants que acudien als Estudis Generals: la interpretació de comèdies humanístiques era un exercici més dintre de la seva formació, tot i que aquest tenia una projecció que anava més enllà de l'activitat discent, ja que se solien realitzar davant d'un públic divers. Sembla però, que el públic acceptava cada vegada menys el llatí, si ens atenim a les lamentacions de Palmireno (1092).

Ja al XVII, les companyies de còmics forasters eren força, si ens atenim a l'inventari que fa Merimée (1093). D'aquestes, la d'Alonso de Olmedo residia a Barcelona a l'any 1619 quan va ser contractada per anar a València on actuà al 1621 (1094). Pels mateixos anys, la companyia d'un tal Guevara havia actuat a Lleida (1095).

De totes les ciutats del Principat, sens dubte que Barcelona era la que tenia més moviment escènic: el

fet de tenir un dels millors teatres coberts podia ser un motiu; l'altre, el que fos un punt del camí de les companyies castellanques que volien actuar a la Cort de París.

Pons (1096) cita el pas per Perpinyà, via París, de companyies castellanques al 1631 -les de Pedro de Bal-des -que al 1620 havia representat a València El soldado á merced (1097)- i de Matheo de Hervias "autores de Comedias de su Magestad"- i al 1637 -la de Francisco López que procedia de Lisboa. Com hem dit, podria ser fàcil que s'haguessin aturat a Barcelona -tot i que no n'hem trobat notícies- per tal d'actuar a la Rambla, al teatre que no totes les ciutats tenien.

Un altre testimoni d'aquesta presència del teatre castellà a Barcelona es desprèn de les al·lusions que hi fa Fontanella a Amor, firmesa i porfia, obra que es pot datar a inicis dels anys 40 (1098).

D'una banda, per les referències a obres castellanques prou conegudes pel públic barceloní com perquè aquest pogués divertir-se amb la paròdia. Així passa amb la cèlebre "letrilla" de El caballero de Olmedo que els sis endolats que porten Possimico estrafan d'aquesta manera:

Aquesta nit la mataren
a la botella,
a la gala de marina,
la flor d' Alella.

Aquesta nit la mataren
en esta casa,
a mossegades feres,
que no ab espasa,
a la botella,
la gala de Marina,
la flor d' Alella (1099).

En altres ocasions, Fontanella al·ludeix a certs actors castellans molt populars a Barcelona, com l' anomenat Triviño, que el graciós Possimico esmenta més d'un cop: per autoqualificar-se de gran actor quan "reprodueix" el comentari que fan sobre ell les damas -"A on és lo gran Possimico, / Trivinyo de Catalunya, / a on és la sal dels saraus / i la salsa de les burles, / donaire de la comèdia, / de l'entremès non plus ultra" (1100)- o, quan, concençut que és ell mateix, exigeix que se'l tracti com a tal -"Só Trivinyo i vaig a peu? / Ja demano tracte nou: / manco d'un tren tí per dia / no estaré ab aquest autor" (1101). I també a personatges còmics famosos, com Juan Rana (1102) - per al qual Calderón -Entremés del desafío de Juan Rana- i Villaviciosa -Entremés del Retrato de Juan Rana- havien escrits entremesos.

A més la campanya que l'Església feia en contra (1103) també ens diu alguna cosa sobre la presència del teatre castellà a Catalunya.

Gómez Adrín al Memorial (1104) es queixa de la permissibilitat que s'atorga al castellà en els escenaris - on no s'ensenya res de bo, mentre que se li posen - tantes traves per al seu ús en la predicació: "Serà muy bueno, que las Comedias se queden aplaudidas, y sobrado acreditadas; donde se oyen las delicias de - la lengua Castellana: que en el Teatro entiendan mu - geres, y vulgo lo escabroso del verso, que defiendan hombres graves, que muchas vezes son prouechosos los desengaños que alli se ven; y que no lo puedan ser - los que se oyen en el Pulpito; permitiendo la lengua Castellana, donde es perniciosa, y sacandola de don - de haze tanto fruto"(1105). Al 1629 s'havia imprès - a Lleida la Circuncision de comedias (1106) violenta diatriba del jesuïta Jayme Alberto contra els come - diants: "Salgo pues el día de oy obligado a ley de - Christiano, de Sacerdote, de Predicador, de Religio - so, de Jesuita. A la ley de la Compañia de Iesus ha - go rostro a las compañías de demonios, los farsantes, que assi los llama Chrisostomo; a ley de Religioso, - abomino los espectaculos, publica profession de vi - cios, segun Agustino. A ley de Predicador hablo de - veras contra las artes que llaman los Latinos ludri-

cas, o burlescas: A ley de Sacerdote obedezco al Canon Cabilonense, que me manda dissuadir a los fieles estas vanidades..." (1107).

Totes les referències apunten, doncs, que al llarg del XVI i XVII, almenys fins a 1640 s'escaigué una presència important del teatre castellà. D'això se'n desprendria la conclusió que no hi havia rebuig, sinó acceptació de la llengua forastera per part d'un públic en principi indiscriminat. Però, així i tot, caldria matisar aquesta afirmació. Veure, per exemple, qui podia anar al teatre. Res no sabem d'un detall prou important, el preu de l'entrada, a Barcelona. Però tenim alguna dada del que passava a València. A la temporada 1628-1629 els abonats al teatre de l'Oli vera de València eren el sector més selecte de la Ciutat, tan secular com eclesiàstic (1108). El preu de l'entrada, però, no era pas exagerat: al 1629, l'entrada general valia 1 sou i les cadires davant de l'escena 1 sou i 4 diners (1109). A l'època un paleta guanyava 4 sous al dia i un fuster 5 (1110); un pollastre costava 2 sous, una camisa un mínim de 16 sous i unes sabates 8 sous (1111). El preu de la quartera de blat estava per damunt dels 60 sous (1112). Malgrat aquesta moderació, tot sembla indicar que el poble-poble no hi accedia (1113).

Uns anys més tard: el 1678 el públic que assistia a les representacions de teatre barroc pertanyia a la noblesa en un 60% i a la classe mitjana en un 30%. - El públic popular era escassíssim perquè el preu de les entrades era prohibitiu (1114). Si a Barcelona succeïa el mateix, no ens trobaríem realment davant d'un públic indiscriminat, sinó d'un públic escollit que ja s'havia decantat pel castellà molt temps enrera. A més, en l'acceptació de la llengua castellana hem de llegir-hi sens dubte la competència -ni que fos passiva- de bona part dels assistents, però també tot un seguit de factors que provocaven l'assentiment de l'altra part: qüestions extralingüístiques - com el prestigi de la llengua castellana, la moda literària i l'esnobisme pesaven tant que, fins i tot - en el cas de no ser compresa, era preferida.

La guerra dels Segadors degué significar un obstacle seriós, almenys pel que fa al pas de les companyies itinerants: les companyies forasteres ja no devien arribar al Principat. Pons ho remarca quan parla del teatre a Perpinyà (1115). També l'autor de La Famosa Comedia de la entrada del Marques de los Velez en Cathaluña (1641) esmenta la manca d'actors i de representacions. De fet, el Dietari de l'Antic Consell Barceloní no en dóna cap notícia fins a l'agost de 1654 en què els consellers s'adrecen a Joan d'Austria per demanar-li que no permeti que es representin comèdies

a Barcelona, per por que els actors siguin transmissors de la pesta (1116) i, altre cop, al mes de no -
vembre quan els consellers li expressen la seva disconformitat al permís que el governador havia ator -
gat a uns comedians que volien fer representacions a Barcelona (1117).

3.2.5.3 el teatre polític referent a la guerra dels segadors.

Una de les experiències teatrals de l'època que des-
perta més interès és la del teatre polític del qual
en tenim dues mostres: La Famosa Comedia de la entra-
da del Marques de los Velez en Cathaluña, Rota de -
las Tropas Castellanas, y assalto de Monjuich (1118),
i l'Entremes de los labradores y soldados castella-
nos con un Bayle al uso de Cathaluña (1119). Les dues
obres, anònimes, -la primera datada el 1641, la sego-
na sense data, però presumiblement escrita en els -
anys de la guerra dels Segadors i potser pensada com
a complement de la primera- prenen partit decidit a -
favor de Catalunya que es dreça guiada per persones -
exemplars contra els atacs de Castella.

La Famosa Comedia... que gira a l'entorn del fet his-
tòric de la batalla de Montjuïc mostra, a través dels
personatges reals -el diputat Claris, Francesc de Ta-
marit, Monsieur d'Espanan, el marquès de los Vélez, -
el duc de San Jorge, etc- o ficticis -Doblon, Aminta,
Doña Leonor, etc- la raó que assisteix la població ca-
talana i les tropes franceses, que ajudades per la ma-
teixa Sta. Eulàlia aconsegueixen la victòria final, i
la maldat dels militars castellans disposats a passar
Barcelona a sang i foc segons els designis del comte-
duc. L'autor, tot i que confessa que ha escrit l'obra

per entretenir-se- "...mi propio fin y principal es -
entreteñerme yo y soy tan de buena digestion que ten-
drè por grande entretenimiento el ver que me murmu -
ren los versos, porque nunca los hago por oficio, sino
por passatiempo" (1120)- tenia molt clar que La Famo-
sa Comedia anava més enllà d'un mer entreteniment i -
que possiblement no podria ser mai representada a Ca-
talunya perquè ja no hi havia actors; a fora perquè -
no es toleraria la representació: "... no habrá quien
me la chilve en teatros, no porque falte quien, que -
aun alquilados chilvadores como vitoriadores avia in-
illo tempore, sino porque falta quien represente.(...)
menos me la adulteraran recitantes; y si llegare a -
Reynos estraños que un papel suele yr por el ayre, en
particular si son de la Corona de España, sè que la -
quemaran, aunque no ay heregias sino verdades" (1121)
Malgrat aquesta impossibilitat de ser representada -
-la guerra havia acabat amb les companyies d'actors?-
l'obra fou impresa per Jaume Romeu -"su dinero le -
cuesta al impressor, y el tuyo has de dar si la quie-
res leer, y si murmuras, podràs dezir que te cuesta -
tu dinero el murmurar..."- i degué sofrir una certa -
divulgació. Nosaltres l'hem vista manuscrita (1122) i
impresa (1123).

Però al marge de l'interès literari i històric, La -
Famosa Comedia és atractiva per l'opció lingüística
que presenta.

Escrita gairebé totalment en castellà, llengua que utilitzen la majoria de personatges "majors", sigui quina sigui la seva filiació, des de Claris al marquès de los Vélez, passant pels militars francesos, es reserva el català per als almogàvers i per a Aminta, criada catalana de Doña Leonor. Ara bé, tant Aminta com els almogàvers poden expressar-se en castellà amb facilitat. Aminta, per exemple, surt a escena parlant en castellà i és en aquesta llengua que dialoga amb Doblón fins que aquest, tement la fúria dels miquelets contra els castellans, li demana que li ensenyi els mots catalans més corrents, cosa que dóna lloc a una de les escenes còmiques de l'obra (1124). Per a Aminta, el quid està a escurçar els mots castellans:

"Y en fi, lleva als vocables una lletra
que axi la Cathalana llengua se penetra"
(1125)

Mentrestant, Doblón ofereix una imatge ben galdosa dels forasters: poruc en extrem, maldestre i incapaç d'aprendre la llengua catalana és de seguida clissat pels miquelets que el porten davant de Claris.

D'una altra banda, els almogàvers, que s'expressen

en català, poden canviar de llengua en determinades -
ocasions. Per exemple, quan un d'ells, presoner, és -
portat davant del marquès de los Vélez, el qual li -
ofereix la llibertat a canvi de rebre informació so -
bre la situació de les tropes catalanes i franceses:

"Pero sia lo que sia,
jo señor ò contarè,
y no 'serà de temor,
perque no sè que cosa es,
y vull çiro en Castellà,
que per nos pecats ne se.
El que çovierna las tropas
de la Illustre Cathaluña
en la campaña que pides,
y que tus daños anuncia,
es el Ohidor Ferran
vn Canonigo, que en suma
en su illustre señoria
Minerva, y Marte se juntan..."(1116)

I l'almogàver continua explicant-se perfectament en
castellà.

L'obra, de la qual no es pot posar en dubte l'actitud
pro catalana, conté una opció lingüística que juga -
clarament a favor del castellà. En efecte, la llengua
castellana apareix amb tres qualitats immillorables:

és una llengua culta, una llengua comuna i una llengua fàcil. Per contra, el català només té dues qualitats absolutament negatives, tot i que l'autor potser no en fos conscient: és la llengua vulgar i difícil - per als forasters.

L'enaltiment que el castellà rep per l'ús que en fan els "alts personatges" -tambè els del bàndol català- veritables protagonistes de l'obra, fan relacionar - llengua castellana amb llengua culta, supòsit aquest -explícit o no- que portava més de mig segle de vigència.

La competència que els personatges catalans "menors" tenen també del castellà (Aminta) y l'almogàver" y vull diro en castellà, que per mos pecats ne se" li atribueixen aquesta qualitat, que tanta lletra féu escriure, de llengua comuna. El fet que aquests altres personatges que han accedit al castellà siguin d'extracció baixa -Aminta és una criada- diu alguna cosa sobre la seva facilitat.

D'altra banda, els personatges forasters són incapços d'aprendre la llengua catalana. Així li passa a Doblón, al qual poc li serveixen les lliçons que li dóna Aminta (1127). La crítica que es pòdria desprendre per aquesta incapacitat és, de retruc, l'expo -

que le haga que baÿle entero
del villano. (1130)

Suposem que l'anònim autor devia esperar una comprensió de l'espectador almenys igual que la que aparentaven tenir els personatges de l'entremès, que té per tema els allotjaments de les tropes castellanés i els abusos i vexacions que feren contra la població del país. El llenguatge dels soldats de l'entremès no devia diferir gaire del que aquests empraven en la vida quotidiana: una llengua vulgar, lluny de retòriques ni estilitzacions de cap mena. Diríem que l'autor la utilitzà per donar més realisme a l'obra, sabent, d'antuvi, que podria ser seguida pels espectadors catalans, força acostumats a les representacions políglotes.

En aquest cas, la farsa és indicativa d'un fenomen que degué produir-se en termes semblants que ofereix l'entremès: la mitja comprensió que de cada llengua tenia el parlant de l'altra, encara que amb la subsegüent creació d'equívocs, dibuixava un panorama lingüístic obert, en el qual cada una de les llengües esdevenia accessible i familiar a l'altre, en aquells indrets on la presència continuada de soldats castellans dintre dels habitatges dels pagesos catalans les havien posades en contacte.

3.2.5.5 el projecte de Francesc Fontanella

El teatre de Francesc Fontanella és un exponent valuos d'una acció vindicativa malauradament efímera en favor de l'aptesa de la llengua catalana per a l'expressió literària.

Aquesta acció s'esdevingué en els anys immediatament posteriors al 1640, quan el desenllaç polític de la revolta catalana liquidà els lligams de Catalunya amb la Corona espanyola i féu concebre esperances d'autonomia als sectors més involucrats en la política secessionista.

L'intent de Fontanella no era individual, sinó que comptava amb el suport d'un cenacle literari -una colla d'amics disposats a assumir el projecte i fins i tot a donar-li cos, en el sentit més estricte de la paraula, ja que s'erigiren ells mateixos en intèrprets de les obres dramàtiques, cosa que, com és sabut, també féu el mateix poeta.

Els noms de Fontano, Guidemio, Tirsis, Mireno -comuns a personatges de Amor, firmesa i porfia i de Lo de sengany, o el de Cassolio/Cassolano, variant amb què s'anomena el personatge que parla macarrònic - devien ser anagrames que amagaven o insinuaven els noms reals dels lletraferits en qüestió. Aquests, fo

ra de Fontano que correspon al propi Fontanella, no són identificables ara com ara i només ens permeten d'establir una relació fixa entre el destinatari del nom pastoral -que es repeteixen en molts casos tant a les dues peces dramàtiques com en certes poesies- i la persona real que l'ostenta (1131).

L'aparició d'aquest cenacle literari amb uns objectius clars de rehabilitació de la llengua catalana -per a l'ús més culte caldria incloure-la dins l'aní-mós procés de catalanització més general sorgit al Principat primer amb visos de resistència a la pressió creixent de la política assimilista practicada -des de Castella a la segona meitat de la dècada del 1630 -aquesta seria almenys una de les lectures del soroll que sobre l'ús lingüístic a la predicació van promoure els Concilis Provincials (1132) -i després, quan les circumstàncies polítiques ho permeteren, -prenent cos en certes iniciatives -predicació exclusi-va en català, teatre culte de Fontanella, etc.- que, com les dels anys de resistència anteriors, tenien -com a capdavanters individus pertanyents a l'Església del país o a sectors intel.lectuals i benestants.

L'obra de Fontanella s'insereix de ple en aquest se-gon moment. No s'ha d'oblidar que "la primera flor" del seu camp és el panegíric funeral dedicat a Pau -Clarís, al 1641 (1133). La tragicomèdia Amor, firmesa

i porfia degué ser escrita poc temps després, quan - la victòria dels catalans sobre l'exèrcit filipista creava expectatives optimistes sobre la sort del - Principat per als filofrancesos com els Fontanella.

Es en aquest bon regust que ha deixat la victòria per les armes que s'assaja d'aconseguir la victòria de - les lletres catalanes descrita a la "lloa" de Amor, - firmera i porfia (1134) i sentida com a realitat a - la composició -seriosa- abans del "vexamen" -burlesc- que Fontanella llegí al certamen poètic en honor de - St. Tomàs d'Aquino, al 1643:

O ciutat venturosa, apenas nada
y ja de Astrea als braços ennoblida,
ab politica llet alimentada,
y en armas victoriosas instruida;
togada Pallas, y Minerva armada
te han de fer vencedora y aplaudida,
sent á pesar de hostilitats estrañas
aplauso duplicat á tas hazañas" (1135)

Tota la composició respira aquesta visió exultant - sobre la trajectòria en ascens de la ciutat i la relació estreta adduïda per altres autors (1136) entre la sort de les armes i la sort de les lletres. Així, el cant que a Barcelona dedica el Llobregat s'acaba amb aquests versos:

O venturosa ciutat!
vinga ja lo temps felis
ab q. ab las armas y lletras
gloria tanta has de tenir (1137)

I són justament aquests versos que fan concloure a Fontano:

ja es arribada donchs la edat ditxosa
que fausto Llobregat te prometia,
(o augusta Barcelona)
ja ab lliris te corona
de un Rey just fortunada Monarchia
ja Pallas bellicosa
admira tas victorias,
hi apren Marte trofeos en tas glorias,
ja en las lletras floreixes celebrada,
ja se ennobleix la Illustre Academia
que al Sol de Aquino faustament venera...
(1138)

Les al·lusions a les circumstàncies polítiques favorables no poden ser més explícites. L'experiència teatral de Fontanella, es localitza a Barcelona: en aquesta ciutat devien viure els integrants del grup literari, l'acadèmia" tal com se l'anomena a la "lloa" - d'Amor, firmesa i porfia- que no sabem si guardava al

guna relació amb l'acadèmia tomista del convent dominicà de Sta. Caterina organitzadora del certamen del 1643 en el qual Fontanella hi tingué un protagonisme indubtable (1139); és en aquesta ciutat i les seves rodalies, els marges del Llobregat i del Besòs, que s'emmarca l'acció de les dues obres dramàtiques i las de certs poemes pastorals que escrigué Fontano.

La intenció de Fontanella la tenim ben explícita a la "lloa" ja citada (1140): Talia i Apol.ló s'apareixen en somnis a Fontano i li expressen la seva indignació per la deserció dels poetes catalans que han abandonat la pròpia llengua per adoptar la castellana:

... un irat, altre quexosa,
 que vostres ingenis clars
 indignament se anamoran
 sols dels assumptos estranys,
 sentan que sols se aplaudesca
 lo llenguatje Castellà,
 quant la Cathalana musa
 es tan dolsa, es tan suau
 y eligen esta academia
 per los primers Cathalans,
 que a noble teatro donan
 las flors cultas del parnás
 (1141)

El relat de Fontano troba una adhesió incondicional - per part dels seus amics. Guidemio, que apareix com - un personatge important dintre del grup (1142) no - se n'està d'expressar la seva conformitat i la convicció que el projecte reeixirà:

Tenint en Phebo y Talia
lo patrocini sagrat,
que felisment assegura
exos fauors fortunats;
qui pot temer esta empresa,
qui pot Fontano duptar,
que vestirá nouas flors
al llenguatge Cathalá (1143)

I Castàlio:

Tots los amichs o, Fontano
esta empresa desitjam
que será d'amor asanya,
y afecte de la amistat (1144)

Aquestes "flors cultes del Parnàs" consisteixen en - l'elecció d'una temàtica "moderna" -bucolisme, històries d'amor no correspost, lliçó moral, però també - personatges marginals, tractament irrespectuós dels temes greus, paròdia- que es tractarà en llengua ca-

talana "tan dolça, tan suau" però vàlida per al con-
reu literari concretament per al teatre. Són les "no
ves flors" que vestirà el llenguatge català, com el
projecte vol demostrar.

D'altra banda, el somni que Possimico, el graciós, -
explica a la mateixa "lloa" -la corona dalt de la -
palma a la qual aspiren Guidemio, Fontano, Mireno, Mo
rano, Tirsis i Castalio i altres "de qui los ingenis/
son honor de nostra patria" (1145) i que ell obté -
transformat en mico, cosa que provoca la ira de l'en-
vejós Juan Rana- pretén atribuir als actors part de -
l'èxit que l'empresa té garantit.

Amb aquests tres elements -temes, llengua culta i -
actors hàbils- més el patrocini d'Apol.ló i Talia -
s'engega el projecte renovador de Fontanella.

Tot i que el projecte apunta a la restauració de les
lletres catalanes, el món literari castellà hi és ben
present i no és difícil endevinar darrera els diàlegs
i les situacions el mestratge de Garcilaso, Lope o -
Calderón, autors coneguts pel públic a qui anava des-
tinada l'obra de Fontano, l'èlite de lectors i segui-
dors de l'escena castellana, si hem de fer cas a les
referències a actors, personatges i temes que conte -
nen les peces poètiques i dramàtiques de Francesc

Fontanella (1146).

La llengua utilitzada és un català treballat estilísticament segons les normes que imposava el culteranisme i amb un vocabulari cosit de barbarismes propis també del llenguatge culterà - per Riquer, elements insubstituïbles d'un llenguatge poètic determinat (1147) - que Fontanella hagué d'incloure si volia preservar el seu projecte d'un provincianisme encara més negatiu.

Mots com "lisonja", "ditxa", "aliento", "hermosura", "ingeni", etc. constitueixen gairebé la totalitat dels barbarismes emprats per Fontanella, tot i que no falten mostres d'aquells que provenen de la parla col·loquial de Barcelona, com "antes", "menos", "lo demes" etc. Malgrat tot, el llenguatge emprat té una dignitat evident i aconsegueix sovint encerts estilístics de gran qualitat i originalitat.

El castellà i el llatí seran en l'obra catalana de Fontano dos pretextos per fer riure - malgrat que castellà i llatí eren dues llengües consegudes per l'autor i conreades amb tota propietat més d'un cop (1148). A Amor, firmesa i porfia Possimico, el graciós, canta la paròdia d'una cançó popular esquixada de mots castellans:

En esta calle dorada
a tres portas del cantò
aqui esta la mia amada
no vull dir qui ni qui no
pero com estich rendit
si son Pare era mon sogra
jo seria son marit
jo seria son marit
ab lo amor que significo
assomau â la ventana
ÿ vereu â Possimico (1149)

D'altra banda, el llatí utilitzat és macarrònic i -
apareix exclusivament en boca de personatges còmics
concrets. El Cassolio de Amor, firmesa i porfia i el
Cassolano de Lo desengany, probablement representats
pel mateix actor, ostenta un llatí grotesc que provo
cava sens dubte la hilaritat dels espectadors. Per -
exemple, Cassolio irromp a l'escena dient:

Quid cridas, com avalotas
quare perturbas la sala? (1150)

Cassòlano respon: "Quid petis?" quan el crida Mauro
(1151) i, quan actua amb arts màgiques rebutja el ca
carrònic i utilitza un argot incompreensible:

Acticros barricanux,
 vocicrim pericandolfa (1152)

Es tracta del pedant que prové de la comèdia humanística i de la comèdia italiana que té també els trets dels bruixots carnavalescos i dels xarlatants de plaça, com nota Grilli (1153).

La caricatura del llatí -la llengua de les humanitats, de la ciència i de l'Església- com a recurs còmic, - així com la utilització de l'acudit de to vulgar o - clarament "gras" -ben delimitat a certs personatges: Possimico a Amor, firmesa i porfía i Vulcà i Priap a Lo desengany- ens diu alguna cosa sobre l'humor preferit pels selectes espectadors de les obres de Fontanella, que gaudien de les delicades trames sentimentals i el llenguatge estilitzat, però que demanaven també el contrapunt burlesc d'expressió directa i plana.

El món teatral que Fontanella havia creat s'acabà amb la capitulació de Barcelona: quan al 1652 la ciutat - es posà sota l'obediència de Felip IV els grups francòfils hagueren d'emigrar. Els Fontanella -profundament compromesos amb la política dels virregnats francesos- en foren uns. Francesc Fontanella que al 1658 entrà com a novici al convent dominicà de Perpinyà - seguí escrivint, però la seva obra tingué un altre - caire: seran poemes religiosos i intimistes, burles -

cos o crítics del món ideal que tant l'havia atret -
(1154). Ja no escrigué més teatre: hi havia hagut -
una enfonsada col.lectiva del cenacle literari que -
amb tant d'entusiasme havia empès, deu anys enrera,-
la renovació de les lletres catalanes.

K

UNIVERSITAT AUTÒNOMA
DE BARCELONA

FACULTAT DE LLETRES

Reg. 147.189

FH/D-61

TUAB/08876

HISP.

